

NYELVÉSZETI FÜZETEK
SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND

78

BAKSAY SÁNDOR NYELVE

IRTA
DEÁK MARGIT

BUDAPEST
A MAGYAR NYELVŐR KIADÁSA
1918

Ara 1 korona.

•A szép ligetes Ormánságban, a Dráva mentén, Nagypeterden született Baksay Sándor s ez nem afféle mellékes adat, mint más írónál, mert Baksay az ormánsági nyelv elütő zamatjával, ragyogó színeivel nevelte a magyar irodalmi nyelv pompáját és kelmét.* (Mikszáth).

Baksay a lelke gyökerében népies író volt, aki életkörülményeinél fogva nagyon jól ismerte népünk lelki világát, mert megértéssel, szeretettel közelített hozzá. Közöttük, velük élt és dolgozott egész életén keresztül, nem csoda tehát, hogy oly tökéletesen elsajátította a nép nyelvét, elleste sajátos, jellemző kifejezéseit, szólásait, sőt öntudatosan fejlesztette, gazdagította nyelvünket.

Kedvezően hatott rá a biblia ódon, zamatos nyelve, mely, mint egy hatalmas orgona-fortissimo, csendül bele a magyar nép egyszerű beszédébe. Sokat tanult Homerostól is, nem egy szóláson és hasonlaton érzik meg a görög eposzi stílus nemesítő hatása. A magyar írók közül pedig Aranyt választotta mesteréül s jobb mestert már nem választhatott volna.

Baksaynak veleszületett jó magyar nyelvérzéke hozza magával, hogy a nyelv területén igen kényes az ízlése. Ösztönszerű biztossággal megtalálja a keresetlen népi kifejezést s ahol a köznyelvi szó nem volna elég jellemző, ott tájszót alkalmaz. Erélyesen

küzd a betolakodott idegen szavak ellen s tudatosan kerüli a kétes etymológiájú szavakat. Jellemző nyelv-érzékére. hogy pl. az *évad* szót is ilyen csinálmányfélének tekintette s több ízben tiltakozott ellene. Ha pedig mégis valahol idegen szót, német szót használ, nem állja meg megjegyzés nélkül. Pl. Egy tisztességes javabeli hajadon stafirungja, (hogy érthető magyarsággal szóljak) Ö. II. 171. — Érdekes tulajdonsága Baksaynak, hogy írásközből beleszővi egy-egy szóról vagy nyelvészeti kérdésről saját önálló véleményét. Pl. a Gy. I. 86. I. a *megkülönböztetődjön* szó után odateszi zárjelben: Ne tessék a deresre huzni ezt a szót. A mai hívságos évad ugyan nem használja, de a debreceni codex, ugyancsak a debreceni civis is haláláig nem hagyja.

Másutt meg a *pincés*, *pénztáros*, használatos, járatos szavak képzését hibáztatja, magyartalanságnak tartván őket s inkább *izé-t* mond, semhogy a pincér szót használja s ezzel beálljon »a mi becsületes nyelvünk gyomrozói« közé Ö. II. 106. Ez is azt mutatja, hogy mennyire fontosnak tartotta a magyar nyelv-helyességre való céltudatos törekvést — bár nem olyan túlzott értelemben, ahogyan Szarvas Gábor az orthológiát megindította — s ezt mint író, saját műveiben igyekezett megvalósítani.

Dolgozatomban Baksay nyelvét jellemzem nyelvtani szempontokat véve irányadóul. E szempontok sok jellemző vonást nyújtanak az egyéni stílus meg-rajzolásához is, mellyel külön nem foglalkoztam. Különös tekintettel voltam a népies sajátságokra s ezekre mindenütt külön rámutattam. Dolgozatomnak több része van: I. Hangtan. II. Szösszetétel. III. Szókép-zés. IV. Szórakozás. V. Mondattan. VI. Szókincs VII. A jelentés. VIII. Népies szólások, fordulatok, kifeje-

zések, káromkodások és közmondások. A példák idézésénél pontosan közlöm a mű címének kezdőbetűjét és a lapszámot, egyedül a Pharsalia példáinál az ének- és sorszámot.

A művek tanulmányozásához a következő kiadásokat használtam :

Gyalogösvény. Budapest, Franklin-társulat, 1911.

Szederindák. Budapest, Franklin-társulat, 1905.

Dáma. Budapest, Franklin-társulat, 1899.

Homeros Iliásza, Budapest. A Magyar Tud. Akadémia kiadása, 1901.

Lucanus Pharsaliája. Budapest, Ráth Mór, 1869.

Baksay Sándor összegyűjtött irodalmi dolgozatai. Budapest, Franklin-társulat, 1917.

R ö v i d í t é s e k :

Gy. = Gyalogösvény.

Sz. = Szederindák.

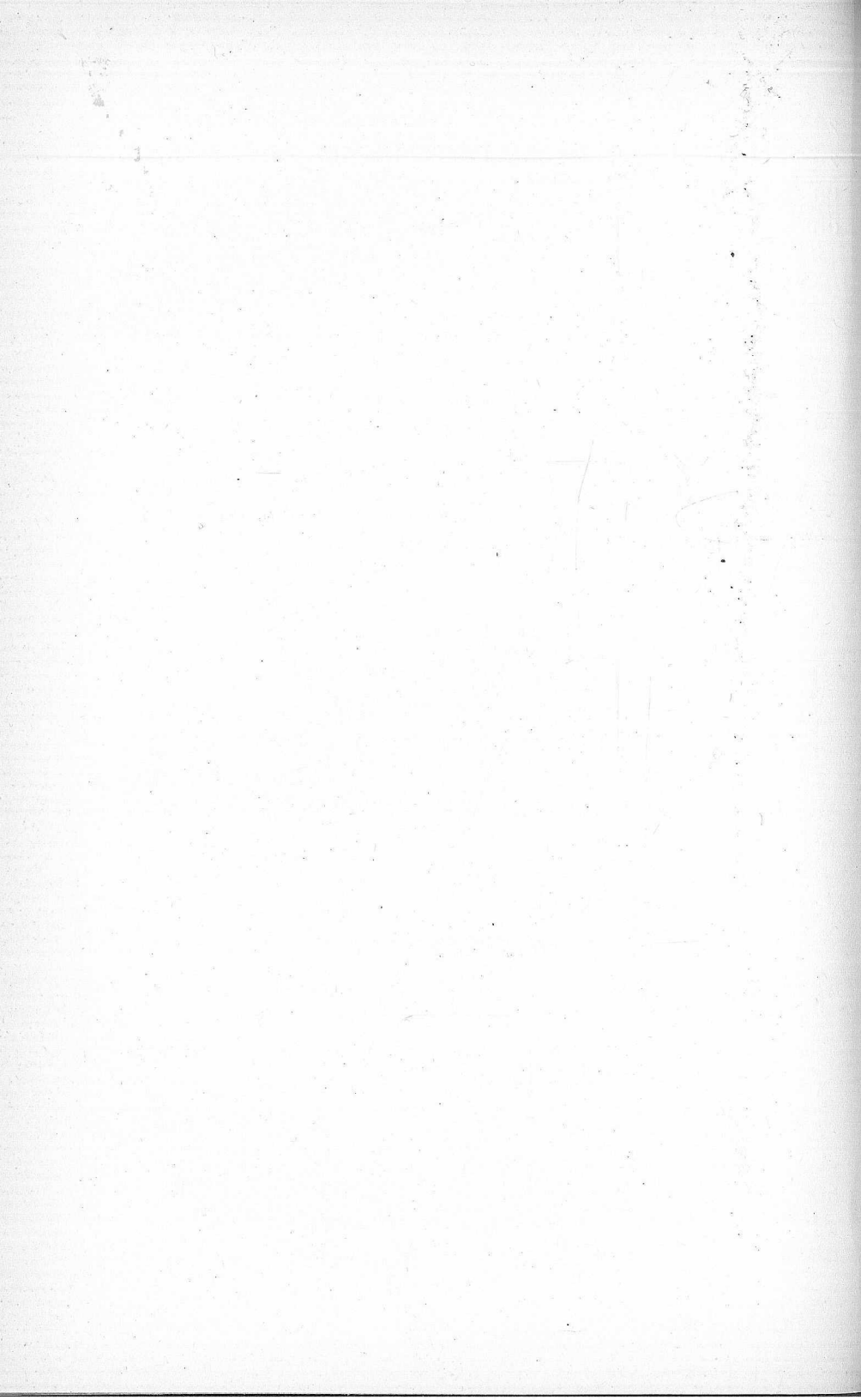
D. = Dáma.

I. = Iliász.

Ph. = Pharsalia.

Ö. = Összegyűjtött irodalmi dolgozatai.

I. Hangtan.

Hangtani sajátságokat leginkább az élő kiejtésen lehet megfigyelni. Egy író nyelvének hangtani sajátságait vizsgálva természetesen csak azok jöhetnek számba, amelyek az írásban, illetőleg a nyomtatásban is fel vannak tüntetve. A hangtani jelenségeket tekintve Baksaynál az alföldi nyelvjárás jellemző sajátságai találhatók, mégpedig nagyobbára a dráva-vidéki kiejtés szerint.

A magánhangzók körében.

1. Legfeltűnőbb az *őzés*, (*e* helyett *ő*): nőmös Gy. I. 87., körsztény Gy. I. 42., szöpög Gy. III. 119., böcsületes Sz. 8., kölletlen Sz. 146., földözet D. 150., napfelkölte D. 200., így tölt el D. 194., körösztkomám D. 264., röndölés D. 294., körösztölték D. 235., erközött I. 31., feledközött I. 556.

2. *Egytagu igék rövid tőhangzója* hosszuval váltakozik: elád Sz. 65., hágy Sz. 84., felkél D. 148., vészi elő I. 62., végyed I. 70., lészesz I. 110., tész Ph. IV. 185., nyér Ph. III. 58., mégyen I. 157., tézsi I. 171., eltél I. 15. (eltelik.)

3. *Be* helyett *bé*: béosontam D. 21., elbéjárja I. 77., bévette I. 31., béfed I. 371., béront I. 340.

e helyett *é*: elment-é D. 8, hü-é D. 33., Mindkettő régies sajátság, a bibliában gyakori.

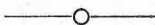
4. Az *ő* helyett *eő* kettőshangzó fordul elő, mint a palócoknál: *feő* Gy. I. 9 Ez talán csak régi írásmód. Eőtvös sem E-őtvös.

A mássalhangzók körében.

Legfeltűnőbb sajátság, hogy magánhangzók között lévő egyszerű mássalhangzót igen gyakran megkettőz: lelóggó Sz. 21., hüsseltek D. 122., dicsősség D. 206., zuggott D. 207., a zug ige g-je mássalhangzó szomszédságában is megkettőződik: rázuggtának I. 14, szintugy a bög ige is: böggve I. 424., a szó végén

is : zugg I. 241., — örökkéig I. 19., közzül I. 32., avvagy I. 53., lázzadtak I. 69., legerőssebb I. 287., lóggatta I. 291., lóggós I. 361., erőssen I. 565., erősseit I. 231., győztesset I. 510., szószólló I. 560., buggott I. 73., buggás I. 203., helyesset I. 150., sebessen I. 71., egy kicsinnyég I. 149., íjfed I. 102., szóllal I. 145., idejje I. 243., kedveil I. 149., béliés Ö. II. 26., bélielt Ö. I. 50.

Viszont : bezeg I. 91., viraszt I. 203., zören I. 288., szóokban a köznyelvtől eltérőleg egyszerű mássalhangzót használ.

II. Szóösszetétel.

A szóösszetételek terén, hol az írónak leginkább alkalmá nyílik új szók alkotására, Baksaynál bámulatatos gazdagsággal találkozunk. Ez természetesen összefügg azzal, hogy nemcsak eredeti műveket írt, hanem fordított is. Lucanust, a kevésbé ismert római költőt és Homeroszt tolmácsolta művészettől ragyogó és élettől lüktető tősgyökeres magyar nyelven. Fordítás közben öntudatosan alkotott új szavakat, új összetételeket.

Nem céloim az összetételek nagy számát kimutatni, mint inkább változatosságát és sokféleségét. Ezért nem is közlöm az összes Baksaynál előforduló összetételeket, hanem kiválasztottam azokat, melyek nyelvére különösen jellemzők.

A) A mellérendelő összetételek

közül legtipikusabbak a magyarban

1. az ikerszók, melyek különösen a népnyelvben igen nagy számmal fordulnak elő. Baksay sűrűn használja őket.

a) *Egyszerű ismétléssel képezett ikerszók* : összebb összebb D. 172., ottan-ottan D. 210., kit-kit I. 177., alig-alig I. 266. messzi-messzi Sz. 32., széles-széles 216., hosszú-hosszu Sz. 216.

b) *Hangrendi változáson alapuló ikerszók* : hepehupás Gy. I. 168., teddide-teddoda Gy. I. 116., minden szíre-szóra Gy. I. 176., törték-turták Ph. VI. 384., cseng-bong Ph. VII. 482. bicebóca Hephaistos I. 22., retyerutyái Sz. 120., dérrrel-durral Sz. 125., celecula Gy. III. 105., hében-hóban Ö. I. 69., diribre-darabra Ö. I. 148.

c) *Kezdő hang eltérése*: szedett-vedett Gy. I. 177., csonka-bonka Gy. III. 84., síjja-ríjja D. 35., cserélték-berélték Ö. I. 236., szánja-bánja Ö. I. 110.

d) *Az első tag magánhangzón kezdődik*, a második mássalhangzón, de a szó ugyanaz: elegy belegy Gy. III. 20., jötte okát-fokát Sz. 147., ijafija Ö. 313.

e) *Az alapszó elé kerül ugyanaz a szó* más végzettel: unos-untalan D. 191., ujdonatuj I. 306., telistedteli Sz. 268., nőttön-nőttek Ö. I. 9.

2. Rokonértelmű szavak összetétele: fúr-farag Gy. I. 10, keresztül-kasul Gy. I. 23., asszonynéni Gy. I. 143., érdem-jutalom Ph. I. 358., teng-támolyg Ph. I. 27., sikamós iszamós Ph. II. 194., ágbog Ph. III. 400., bosszuelégtétel Ph. IV. 806., viszi-hajtja VII. 446., izom-eret Ph. VIII. 672., szőrüstül-bőröstül D. 73., csihi-puhi D. 56., huzni-vonni D. 68., bora-husa D. 205., tépte-falta I. 85., füvet-írat ismer I. 248., íved-nyilad I. 334., könyörögve-kérve I. 485., szelték-tagolták I. 359., evése-ivása I. 551., térült-fordult Sz. 115., csűrés-csavarás Sz. 133., marad sóra-borsra Sz. 252., vérbe-fagyba Ö. I. 28., üzö-futó Ö. I. 109., ideig óráig Ö. I. 153., öccse-bátyja Ö. II. 148., mézes-édes Ö. II. 266., éheszomja Ö. II. 405., savát-borsát Ö. III. 50., palotaház Ö. I. 90.

3. Ellentétes fogalmak összetétele: jöttment Gy. I. 16., elől-utól Gy. I. 151., holmi egyetmás Gy. III. 23. Ez az összetétel leginkább tárgyesetben szokott előfordulni: egyet-mást., összekapkodta az egyét-mássát Gy. III. 222, rendes alanyesete így van: egy és más; holt-eleven Ph. VIII. 670., fel-alá Ph. IX. 139, jól-rosszul D. 188., egyre-másra D. 253., apraja-nagyja I. 27., eleje utója I. 32., tésztova I. 49., jóra-balra I. 180., életre-halálra I. 241., alá-fel I. 460., oda-vissza ut I. 523., derűre-borura Sz. 29., jövő-menő Sz. 286., szőtt-bontott Ö. II. 288., rontják-rakják Ö. I. 24.

B) Alárendelő összetételek.

1. Jelölt összetételek. Ide tartoznak egyrészt az olyan névszói összetételek, melyek személyraggal vannak ellátva, másrészt az olyan igei összetételek, melyeknek első tagja határozói -, vagy tárgyragot kapott.

a) *Névszók.* α) *az első tag is személyragos*: házanépe Gy. II. 19., nyakaszirote Ph. VIII. 671., magadviselőd D. 110., szemefehére D. 257., házatája I. 127. könnyeárja I. 134., fejealja I. 208.,

kezemunkája I. 285., nyakacsigája I. 317., orralyuka I. 356., szarvatöve I. 393., vérerestsége I. 440., lelkesesmérete Ö. I. 316., szemevilága Ö. II. 266.

β) *csak az utótag személyiagos*: földnépe Ph. VII. 862., teletszaka Gy. II. 172., földvége lakója Ph. VII. 541., minveszedelmünk Ph. VII. 100., fejalja vánkös D. 199., napfelkölte D. 200., istenmássa I. 10., népalja I. 316., seregalja I. 376., földterhe I. 407., Zeüsfelsége I. 413., istenostora I. 475., világteremtése Ö. I. 26., urasztala Ö. I. 222.

b) *Igék, igenevek és igéből képzett főnevek*: nagyramenendő Gy. I. 90., földhözragadság Gy. I. 64., éjbevesztett égen Ph. IV. 104., kézrekerít Ph. V. 248., öszbeborult Ph. VIII. 57., tagbaszakadt D. 74., kérdőrevonatas D. 199., partrakiszállás I. 50., magábatérés Sz. 170., kapunálló I. 479., hátratüremlés Ph. IX. 653., merremibenjártunk I. 199., porbadöltét I. 399., világba-termetség Ö. I. 243., útonjáró Ö. I. 432., ezüstöttermő I. 52., sokatlátott I. 79., szivettépő I. 147.

2. *Jelöletlen összetételek*. Ezek elemei közt alanyi-, tárgyi-, jelzői-, birtokviszony, vagy határozói viszony áll fenn, de a viszonynak jele nincs kitéve, hiányzik.

a) *Alanyi viszony*: törvénszünet Ph. II. 17., fegyvernyugvás Ph. II. 150., égrázkódás Ph. VII. 301., csillagfordulat Ph. VII. 301., önromlás Ph. VIII. 93., földingadozás Ph. VIII. 848., kilétét I. 546

b) *Tárgyi viszony*: birtokelkülönzés Gy. I. 8., dohánycesempészet Gy. I. 14., ménküfogó Gy. I. 38., möringkövetelés Gy. I. 51., abrincesszállító Gy. II. 59., magaalkalmazás Gy. II. 88., világfutó Gy. II. 110., névnapkergető Gy. III. 114., vészjös Ph. 615., hittagadás Ph. II. 220., erőszakszomjuhozó vas Ph. V. 248., tervkoholás Ph. IV. 705., szentségtapodás Ph. V. 314., égfgyelés Ph. 395., örváltás Ph. V. 507., önfeltés Ph. VII. 38., jogtisztlet Ph. IX. 192., zsákmányhajsza Ph. IX. 440., villámkezelő Ph. IX. 513., magamáldozás I. 188., illendőségtudás Sz. 125., magaaajánlását Ö. I. 163.

c) *Jelzői viszony*: bérlevél Gy. I. 10., dachbeszéd Gy. I. 134., gazdaasszony Gy. I. 150., szürszabócérna Gy. II. 11., zsellyeszék Gy. II. 50., aljagyökér Gy. II. 153., ragadancskalász Gy. III. 12., ellenföld Ph. II. 84., élőtest Ph. II. 201., (holttest analógiájára), ellentetem Ph. III. 759., = ellenséges holttest; rémesemény Ph.

IV. 555, szertevilág Ph. IV. 573., daliferfi Ph. IV. 639, tenger-csend Ph. V. 443., harcivezér Th. V. 531., büvének Ph. VI. 505., végperc Ph. VI. 724., varázsdal Ph. VI. 775, vasü mög Ph. VII. 498., zsványnép Ph. VIII. 563., felbőr Ph. IX. 792., csudair Ph. IXi 923., éhösztön Ph. X. 158., élvinger Ph. X. 172., futócsillag Ph. X. 502., barátvezér D. 71., nyeregheveder D. 170., katonaember D. 261., rejtekvölgy D. 236., semmiember I. 11., vérveríték I. 289., szoknyahős I. 297., aggember I. 553., felház Ö. II. 278., egy fej szála-vasat (ad analogiam egy fej szála-kender) Ö. II. 427., együttő-helyükből Ö. II. 300.

Németes jelzői összetételek: délszél Ph. I. 500., vészarc Ph. III. 11., dicsmenet Ph. III. 167., harc kard Ph. IV. 283.

d) *Birtokviszony:* emberemlékezet Gy. I. 13., vagyonegyfor maság Gy. I. 60, mándligallér Gy. III. 9., szolganyomor Ph. III. 152., földvég IV. 670, ügyfordulat Ph. V. 519., Istenajándék Ph. V. 112., polgárviadal Ph. V. 269., napenyészet Ph. VI. 361, madárröpt Ph. VI. 428., bünsúly Ph. VII. 849., szemfény Ph. VII. 157., mozgásakadály Ph. IX. 489., Nilusözönlés Ph. X. 219., király-izenet Ph. X. 469., angyalintelem D. 77., karvajszem D. 158., sisakálladzó I. 140., ürülapoc I. 184, szemvilág I. 282., istenfi I. 360., napszállat I. 371.

e) *Határozói viszony:* kötelesség hűség Gy. I. 89., jobbkéz-villámlás I. 185., hamarsegítség I. 411., tejbekása Ö. III. 53., Túladuna, Túlatísa Ö. II. 175

C) Összetett igék :

összeabdálni Gy. I. 152., környülvéve Ph. VI. 44., kikívágja Ph. IX. 465, tova hagyja Ph. IX. 1003., általhatotta D. 174., előérkezett D. 286., helyreverekezik I. 26., fennyen hirdeti I. 188., odahagyja I. 239., felyülkerül I. 371., belealélt I. 372., tova meneküle I. 397., szertekeresgéle I. 399., összeválaszt I. 461., utánmondani Sz., 146., ellenveté Sz. 225.

Külön említést érdemel, hogy Baksaynál gyakran fordulnak elő *praegnans igei összetételek*. Ezeknél az igéhez két igékötő járul s így egyazon szó a cselekvésnek két mozzanatát fejezi ki. Ez a jelenség Homeros hatásának tulajdonítható, akinél a két- sőt három igékötős összetételek igen gyakoriak. Ilyenek Baksaynál elkisüvölt Ph. VI. 485., megfelalkotott D. 116, elkiszáguldoztak D. 257., elbjárja I. 77., elkitartja I. 276., elkilátszik I. 276, elbeszáguldott Ö. I. 147.

Feltűnő nagy számmal fordulnak elő Baksaynál olyan összetételek, melyeknek

D) utótagja igenév

s az ebben kifejezett cselekvés alanyát, tárgyát, vagy határozóját nevezi meg az előtag.

1. *Alanyos összetétel*: eszemadta Gy. I. 243., lovavesztes Gy. III. 177., aggályterhelte Ph. III. 4. sisakingó Ph. VII. 158., lelkehagyott Ph. II. 25., földnemzette Ph. III. 316., punostromlotta Ph. III. 350., Caesarintézte hadak Ph. III. 372., sajkatorötten Ph. III. 662., vizülte barázda Ph. IV. 90., fegyverterhelten Ph. IV. 37., erőjeszakadtan Ph. IV. 757., véroltotta főveny Ph. IV. 795., járomnyügözte hazánk Ph. V. 19., gazlepte mező Ph. V. 404., ködterhelt Ph. V. 628., kézrakta falak Ph. VI. 19., kígyólepte Ph. VI. 665., színehagyott Ph. VII. 851., jégfedte vidék Ph. VII. 866., tigrisjárta Ph. VIII. 369., szívsgta beszéd Ph. IX. 189., ördögverte híd D. 34., szélkavarta D. 42., ördögteremtette D. 268., haragmarta seb I. 8., magavallta kára I. 195., istenáldotta Ö. I. 148.

2. *Tárgyas összetétel*: szemmeresztve Gy. I. 40., reményvesztett Gy. I. 12., ujsághajhászva Gy. I. 201., háztűznézni Gy. III. 33., világlátni Gy. III. 69., fejszegve Ph. I. 296. utjahagyott Ph. I. 589., fegyverviselő Ph. I. 665., uttévesztve Ph. II. 412., kedvszegve Ph. II. 488., tiszteletérdemlő Ph. II. 530., bűnbosszulók Ph. II. 531., regemondogató Ph. III. 198., hajnalködöző Ph. IV. 66., országszabadító Ph. V. 207., zivatartermő Ph. V. 609., levegő zavaró Ph. VI. 104., száanalomérdemlő Ph. VI. 819., földrendítő Ph. IX. 481., csudatermő Ph. IX. 856., trónvesztett Ph. IX. 1028., fegyverkerülő D. 17., nagyakaró D. 152., kapafogható D. 203., (fegyverfogható mintájára), fogacsikorgatva D. 230., vadverő I. 89., jajkiáltó I. 333., dárdszegve I. 387., népzendítő I. 443., szemlesütve I. 499., ház nemtartó fiatal ember Sz. 106., szőlőkötözni Sz. 251., ajtócsapkodva Sz. 288., lélekzetvéve Ö. I. 27., jegyvesztett, koszorujavesztett Ö. I. 104., magakedveltető Ö. I. 378., titkatudó Ö. II. 288., szárnyaacsattogtató Ö. II. 363., vetésnézni Ö. III. 96.

3. *Határozós összetétel*: csaptatnivaló Gy. III. 82, szerterakott Ph. IV. 439., harclihegő Ph. VI. 29., távolhányt Ph. VI. 31., hadvert Ph. VI. 149., jóllakván Ph. VI. 708., bitorlásvagyó Ph. VII. 334., félreeső Ph. VIII. 513., ékesenszóló D. 107., könnyenjött D. 237., dicsvagyó D. 278., messzeható I. 18., könnyűfutó I. 35., örökható I. 37., messzifehérlő I. 48., jófutó I. 181., veritékázott tagjaik [I. 222., harclihegve I. 280., kétkezeszerző I.

268., magahitt I. 299., szivenszurva I. 394., porbacsapzott haja I. 404., örökháborgó I. 417., nagysóhajtvá I. 406., kényénnevelt I. 499., messzezuggó I. 502., gyorsrettegve I. 487., közelvaló Sz. 8.

E) Melléknévi összetételek.

1. *Továbbképzett jelzős összetételek*: élestorku Gy. I. 10., fénymázás Gy. I. 6., cichuzatu Gy. II. 35., vörösbuagájú fü Gy. II. 198., vészarcu Ph. V. 364., balcsillagu Ph. V. 789., szolgasoru Ph. VI. 368., vízszomju Ph. VII. 156., gyászemlékezetű Ph. VII. 408., örökhírű Ph. VIII. 139., lenfátylas Ph. IX. 159., szél-lábu I. 229., nyüzsgővérű Ph. IX. 222., hírnévkoszorus Ph. IX. 996., csikmozgású D. 130., eberkölsűbb I. 173., istenarcu II. 242., szederszemű Héra I. 305., rézarcu sisak I. 385., hévvezű I. 487., harcszomjas I. 489., egyökörértékes I. 532.

2. *A második tag melléknév*: szószátyár D. 10., harc-éhes I. 441., agyalágy D. 37., szögbarna I. 78., bíborsetét I. 90., szemrészip I. 115., vakeszetlen I. 116., hajafodros I. 236., csudaritka I. 305., nyillalteli I. 333., kristálytisza I. 352., gyermekbotor-ésszel I. 456., jötehetetlen Sz. 116., lába-kaszás Ö. II. 267.

F) Határozói összetételek:

körömszakadtig Gy. I. 13., veritékszakadásig Gy. I. 42., féldél-ig Gy. I. 107., fentszóval Gy. III. 96., tengerszerte Ph. II. 682., tőköze-lébe Ph. IV. 139., mindenha Ph. IV. 392., látvagy- s csudatelve Ph. VI. 167., éjhoszant Ph. V. 342., ezidét Ph. VII. 88., kegye-lembizton Ph. VIII. 783., nagynéha Ph. IX. 421., ezredmagával D. 59., hajadonfönt D. 126., vízmentibe D. 207., hónalszámra D. 268., magabizton I. 43., bajnokegymással I. 88., futófélben I. 177., ké-nyekedvén I. 182., gyalógszerben I. 230., felszóval J. 146., sora-hosszat I. 301., hanyatthomlok I. 455., palotáimszerte I. 552., távolközönként Sz. 78., keszegoldalt Sz. 260.

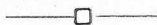
G) Néha egész szólást egy szóva tömörít:

éjnapeggyéte D. 32., uranemakarva I. 11., szerettememberek I. 184.

H) Praegnans kifejezések:

helyreverekszik I. 26., felápolt S. 417., kibiccent I. 418., belefa-nyalodtak Sz. 146., ne gazduljon fel Sz. 173., egyszer fel is me-részelt vetemedni Gy. III. 136., felgyülekeztek Ö. I. 92., lepálya-

zott Orgoványra Ö. II. 149., elválogatták Ö. II. 137., . . . reméli, hogy kigyalogolja azt, amit az apja nem birt kilovagolni Ö. II. 169., (v. ö. kijárja), házamat kiélik Ö. II. 274. . . hogy egymaga ne birja haza Ö. III. 115.

III. Szóképzés.

A) Deverbális igeképzés.

1. *Gyakorító igék egyszerű képzőkkel*: kihazudozni Gy. I. 204., elszéledezik Gy. II. 116., futosni Ph. V. 295., keringel Ph. VI. 223., sodros Ph. VI. 373., dagadoz Ph. VI. 470., szikkadoz Ph. VI. 538., járált D. 205., nézell I. 264., markolász I. 284.

Gyakorított igék összetett képzőkkel, képzőbokrokkal: szegdelnek Gy. I. 13., neheztelkedék Gy. I. 221., sikkangatva Gy. II. 30., csinoztatni Gy. III. 11., nevetkéreztek Gy. II. 53., szolongatták Gy. II. 108., kiraggatták Gy. II. 115. (ebből összevonva: kiragasztgatták), ijegették Gy. II. 146., megáskál D. 136., kérdekeztek I. 172., szólogatta I. 221., duskálkodni Gy. II. 148., buidoklani Ph. V. 43., nézdeli Ph. X. 12., csurogdogál, csöpögdögél D. 251., mér-csikéli I. 268., ugordázni D. 277., tüzdözve Ö. I. 458., megpuhogat Ö. II. 153., társalgáló Ö. II. 173., állogassál Ö. II. 298.

2. *Mozzanatos igék*: emelinti I. 244., meghorkan, letorpan I. 360., sikkán a síp I. 421., megcserdül I. 469., fölszortyogott Sz. 17., csördített Sz. 45., nyikkanni Sz. 147., fölrikkant Sz. 255., szemükben megcsordult a könny D. 91.

3. *Műveltető képzés*: örletni Gy. I. 8., ragyogattam Ph. II. 576., lobogatják Ph. III. 14., edzeti Ph. IV. 153., suhogattanak Ph. IV. 386., dübögtet Ph. V. 781., megtudta nyugotni (= nyugtatni) Ph. IX. 198., kibuzogat Ph. IX. 356., megláttatni Ph. X. 180., megszalajtat D. 41., senyvedteti D. 354., hallattassanak D. 268., állatják I. 16., 99. Az áll igének ez a szokatlan műveltető alakja Aranyánál is előfordul „Állata örzeni négy alabárdost.” (Tetemrehívás). Talán innen tanulta Baksay: ört állassatok I., 414.; — veszesse I., 282., szárazstani I. 388., ne fogyasd I. 484., fet-rengteti I. 538., részeltet I. 553., (= részesít), ismerkedtet Sz. 188., szóltatott Ö. I. 52., megkönyörögtetik Ö. I. 107.

4. *Visszaható igék* : a) *kodik-kedik*, — *kozik-kezik* : huzalkodik Gy. I. 40., kötözkedik Gy. I. 101., törlészkedik Gy. I. 221., hanyakodik Gy. II. 51, (hanyagul viselkedik), felhuzalkodik Gy. III. 61., töltözkedik Ph. I. 330., panaszolkodik Ph. II. 63., iszonykodik Ph. IX. 907., feloszlakodik D. 117., megáldakozik I. 183., férkezik I. 242., 'felvértkezik I. 313., nevetkezik I. 477., feledkezik Ö. II. 73.

b) *odik-odik*, *ozik-özik-ezik*, *ódzik-ődzik* : nyüglódik Gy. I. 114., veszkódik Gy. III. 139, kérlelődik Ö. I. 94., dorgálódik Ö. I. 157., szerkeződik Ö. I. 389, feddőzik Ph. V. 700., tördelőzik Ö. I. 25. rejtezik Ph. VIII. 41., irtózik Gy. II. 90, elkéretődzik Gy. III. 20., vigasztalózik Gy. III., 204. oda sarmallózik Gy. III. 221., fitymálózik Ö. I. 92.

c) *lappangó képzővel*, csak ikes ragozással: nyaka szegik Ö. II. 210.

Kölcsönösséget fejeznek ki : hajigálóztak Gy. I. 114., huzalkodnak Sz. 195., osztakozni Ö. II. 228.

5. *Szenvedő igék* : Különösen kedveli a) a) — *tatik-tetik* képzős szenvedő igéket : kilátásba helyeztetik Gy. I. 11. engedtesék meg Gy. I. 56., utasíttassék Gy. I. 65., fogadtatott Gy. I. 84. betilitatik Gy. I. 111., oktattatnak Gy. I. 176., de méltóztatik helyett : méltóztatja magát Ph. V. 87.,

b) — *odik-odik* : találtatódván D. 31., megverődünk D. 43., megkülönböztetődjön Gy. I. 84.

B) Denominális ígéképzés :

1. *-l-ll* : pénzel Gy. I. 14., rutol Gy. I. 87., buksikol Gy. I. 202., csonkol Ph. II. 112., elégli Ph. IV. 121., hüssel D. 122., renyhél I. 34., bűnöllötte Gy. II. 59., (javallotta analógiájára).

2. *-z* : velláz Gy. I. 6., pompáz Gy. I. 10., bizonyoz Gy. I. 93., nyügzeni Ph. VI. 870., különbözik I. 39., ásózott Ö. II. 171., meg-vitézlő-uramózván Ö. I. 29, meg-tiszteletes-barátom-uramózván mindenkit Ö. I. 176., hátiratoztam a levelet Ö. II. 176.

3. *-dez, -kodik-kedik* : mélyedez Ph. I. 32., görbedező Ph. III. 225., vendégkedett I. 395., bátyámkodni és urambátyámoskodgatni Ö. II. 105., orcátlankodni Ö. II. 351., buskodik Gy. I. 109., csalárkodik Gy. II. 155., hivalkodik Gy. III. 148.

4. *Más képzések* : melleszti I. 236., temérdeklik Ö. II. 151., csikászni Ö. I. 71., megbűzhődik Gy. II. 65., sűrűdvén Ph. IV. 76.,

elhamuhodni Ph. VIII. 751., kiszínlik I. 13., megsebhede I. 149.,
 hírlík Ö. I. 52., mohódzik I. 546.

C) Deverbális névszóképzés.

1. **-ás-és**: elkevélyedés Gy. II. 13., nyírés Gy. I. 39., elsik-
 kadás Gy. I. 95., fenyítkezés Gy. III. 186., folyamás Ph. VII. 224.,
 nyugovás Ph. VIII. 314., aluvás Ph. IX. 363., bégges I. 83., dom-
 bérozás Sz. 53., nyírekezés Ö. I. 7., meghajnallás Ö. I. 45., csatá-
 rászás Ö. II. 106., dicsérkedés Ö. II. 151., kerítkezés Ö. III. 74.,
 megészrevételezés Ö. III. 107.

2. **-at-et**: futamat Ph. IV. 99., terjedet Ph. VI. 46., pillantat
 Ph. X. 495., előzet Ö. I. 405., vizsgákat „vagy helyesebb ma-
 gyarsággal vizsgálatokat” Sz. 257.

3. **-ság-ség**: tartozandóság Gy. I. 231., nevetség D. 324.

4. **-vány, -mány; -ék**: aszalvány Gy. II. 83., ragyogvány
 Ph. VIII. 706., alkotvány I. 90., rendelmény Ph. V. 56., ragadmány
 I. 189., döledek Ph. VI. 172., mártalék Sz. 317., gyűjtelék Ö. I. 450,

D) Denominális névszóképzés.

1. **-ás-és**: mennyekezés Ph. II. 351., villámás I. 159., kü-
 lönzés Sz. 19.

2. **-ság-ség**: bővség Gy. I. 88., régibb alak, ahol a v még
 megvolt; ugyanilyen: hívség Gy. I. 103., hévség Gy. III. 154., =
 hőség, tolvajság Gy. III. 186., balság Ph. VI. 597., dicsősség D.
 206., píróság I. 54., vigasság I. 246., éktelenség Sz. 9., édomta-
 lanság Sz. 120., ördögség Sz. 292.

3. **Gyűjtőnevek**: testesületileg fognak elmenni. „Ugy van!
 Testesületileg. Mert ha az egyből egyesületet formált a reakció,*) a
 testből is testesületet várunk. Következtesek legyünk!” Gy. I. 86.,
 ernyőzet Ph. VII. 493., lányság Sz. 30., kötélzet Ö. II. 301., völgy-
 ség Ö. II. 324.

4. **Más képzések**: gyámol Gy. I. 90., (ez a régibb szó, a
 gyám ebből van elvonva. Vö. Simonyi: A magyar nyelv 299. l.);
 csikász Ö. I. 68., szájadzó Ö. II. 298.

5. **Kicsinyítő képzés**: szivicém Gy. II. 53., kövecs Gy.
 III. 12., magaskás Gy. III. 54., könnyűd Ph. V. 330., várac Ph.

*) Ez. t. i. a Nyelvőr reakciója: *egylet* h. *egyesület*!

VI. 4., rövideden D. 91., holmieskéjét D. 198., cselédke D. 203., cipellő I. 306., lyánkák I. 404., későcskén Sz. 57., apikám Sz. 183., göbecs Sz. 317.

E) Melléknévképzés.

1. *-s képzővel*: szabadságos katona Gy. I. 6., pirulatos nem Gy. I. 19., holdas eszével Gy. I. 184., kótyalagos Gy. I. 235., hívságos Gy. II. 10., bátorságos Gy. III. 19., rémséges Gy. III. 40., rettentőséges Gy. III. 103., mives D. 11. = művészi, tudalmas S. 60., tetemes tulok I. 528. = testes, erős; módos beszédje Sz. 9., rangos ur Ö. I. 33.

Jellemzők az igenévből képzettek: tetszős Ph. II. 337., futamós Numidák Ph. IV. 747., iramós Ph. VI. 183., iszamós Ph. VI. 366., ölős szándéka Sz. 39., ragyogós Sz. 99., féltős kincs I. 414., hajlós I. 450., hajtós ló I. 519.

2. *Fosztóképzővel*:

a) *névszóból*: hűségtelen Gy. II. 44., karatlan szék Gy. III. 26., pihenéstelen Gy. III. 162., méltánytalan Ph. V. 277., természetietlen enyészet Ph. VI. 779., butalan D. 126., tetejetlen D. 234., bajnoktalan I. 148., furkótlan Ö. I. 79.

b) *igéből*: zavaratlan Ph. I. 449., vétlen Ph. III. 333., sejtetlen Ph. VI. 163., méreghatlan Ph. IX. 894., kifejlődetlen D. 152., halatlan I. 318., bírhatatlan I. 318., óvatlan S. 355., sültelen Ö. I. 77.

3. *Más képzők*: (-i, stb.): száraz ember Ph. VI. 401., kései I. 93., esteli Sz. 28., másfalusi Ö. I. 219., ugrándi Ö. II. 246.; — szomju föld Ph. IV. 630., ujdoni Ph. VII. 202., hervadékony Sz. 250., duzmancs száj Sz. 302., parasztikus eszemmel Ö. I. 173.

4. *Összetételszerű képzések*: reménybeli Gy. II. 106., harcbeli gond Ph. V. 504., csaptatnivaló Gy. III. 82., közelvaló Sz. 8., alkalmatosságszerű D. 92.

5. *Fokozás*: fogékony Ph. X. 183., célosabb I. 367., korcsabb Ph. X. 112., gazabb D. 193., eberkölcsebb I. 173., királyabb I. 182., még jajabb nekünk Ö. I. 61., legpákosztosabbik Gy. I. 151., legsebzőbb D. 49., legfutós D. 72., legbajnokabb I. 91., a legcimeressét I. 377., legszunyatább Ö. II. 78., legfellebb I. 189., a legjava bátrak I. 314.

IV. Szóragozás.

A) Ige.

1. A köznyelvben ma általában *ikesen használ* *igék közül néhányat iktelenül használ* : kamatoz Gy. I. 6., pompáz Gy. I. 10., létez Gy. I. 56., megjelen Sz. 56., ömöl Ph. II. 439., seregel I. 236., szök I. 393., usz I. 440., szok I. 493., hajóz Ö. I. 32., egyez Ö. III. 79., vadászok Ö. I. 39.

2. *Ikesen ragoz iktelen igét* : hullik Gy. I. 39., Ö. II. 245. Ugy látszik, ez ellen a következetlenség ellen kifogás is esett, mert egy elbeszélésében ezt írja : „Vannak emberek, kik . . . ha egyéb anyagot nem találnak a javításra, ártatlan ikés igéid farkába kapaszkodnak. Jaj neked, ha „kerted alatt foly a Tisza“, de kétszerte jajabb, ha „folyik“. Mindkét esetben meg lesz szappanozva nyelvtudományod homloka“. Ö. I. 333.

Kötőhangzó.

3. Sokszor *kötőhangzós alakot használ* ott, ahol a köznyelv a kötőhangzót rendesen elhagyja : kezdettem Gy. I. 11. (itt valószínűleg belső analógia folytán, pl. a kezdeni alak mintájára, különben ez a régi alak), kitellenek Gy. I. 44., át-lehellette Gy. II. 102., eltelleni Ph. VI. 539., béggenek D. 26., zugganak I. 2., beszéllett I. 60., vérengезünk I. 240., meglóhadott I. 508.

Feltűnő ez az u. n. *hangzóvesztő igetőknel* a múlt időben, ahol a köznyelv kötőhangzó nélküli alakokat szokott használni. Baksaynál a múlt időben is együtt marad a két mássalhangzó : *) erányzottam D. 75., forgottunk Gy. I. 80., rezgettek D. 96., meg-szégyenlettük D. 102., megsebzettük I. 91., megérzette I. 248., merészlett I. 396., érdeklett Sz. 264., könyörgvén I. 34., feirablani Ph. I. 484., zsarlani Ph. III. 112.

4. Máskor pedig a *kötőhangzót elhagyja* : vezérlvén I. 95., vezérl Ph. VI. 498., vihedd Ph. III. 124., bírhatt, vehedd I. 11., 483., nyugathadd I. 308., sirathadd I. 406., kísérthedd Ph. II. 514., mondnak I. 449., száguldt I. 160., edztek I. 272., tetsztek I. 305.

*) Tudnivaló, hogy ez a régi használat, s nyelvjárásokban ma is.

5. *Sz, z, s végű igetökből* az egyes 2. személyt -sz raggal képezi: leszesz Gy. I. 45., III. 92., téssz Ph. IV. 185.

6. *Az -it végű igék* jelentő és felszólító módjában eredetibb nyelvjárási alakok fordulnak elő: bolondíjjon D. 66., szoríjja D. 66., ne szölligasd Sz. 48., ide állíhatná Sz. 319., leszakajtja I. 90.

7. *A főnévi igenevet személyragozza* szokatlanul is: befogadnia képes Ph. I. 513., tulszárnyalnia vágyik Ph. II. 564., halnia késztem Ph. II. 582., halnia tudni Ph. IV. 119., kilesnie . . . nem tiltja Ph. VI. 513., kirabolnia merje Ph. VI. 627., elesnie látják Ph. VI. 672., elvérzeniök kiket a sors felgyűjt Ph. VII. 415., ne lehetne bizodalmat helyzenem Ph. VIII. 306., zokognod ösztönöz Ph. IX. 1055., adj innia D. 29., nem akart futnia I. 480.

8. *Feltűnően kedveli az -and képzős* beálló cselekvést jelentő igealakokat, melyek a nép s a társalgás nyelvében egészen elavultak: tetszést aratand Gy. I. 17., felmutatandja Gy. I. 19., hagyandván Ph. VIII. 625., temetend Ph. VI. 7., bélyegzendí Ph. VII. 260., szeretend Ph. VIII. 635. hogy tudtul adandjam Ph. IX. 87., jutandok Ph. IX. 212., meghallándod D. 47.

-andó, -endő képzős igenevek:

telendő hold Ph. III. 42., eledendő Sz. 9. (eredetibb alak, melyből összevonás útján lett a mai elegendő), nagyramenendő Gy. I. 90., kellendő Sz. 8.

9. *A multban folyó cselekvés kifejezésére* használja az ilyen alakokat: ettenek. ittanak Gy. I. 33., tettenek Ph. I. 443., kanyarogtanak Ph. I. 529., jártanak Ph. II. 18., megdőbbsentenek Ph. III. 429., ütöttek Ph. III. 544., álltanak Ph. III. 603., volta-nak Ph. X. 499., rejtőztenek I. 490.

10. *Összetett időalakok* régies használatban: határozhat vala Gy. II. 46., Debrecenbe volt menendő Gy. II. 51., lehetett vala mennünk Ph. I. 13., befogadá vala Ph. X. 404., ha találalak vala I. 365., feddöz vala vélem I. 562., iparkodott volna vala Sz. 245., buzát lett volna veendő Gy. II. 12.

11. *A köznyelvtől és irodalmi nyelvtől általában eltérő és szokatlan alakok:* löl Ph. I. 84. = levél, tön Ph. IV. 397., tőd Ph. VII. 514., iramni Ph. IX. 148., iramjatok Ph. IV. 162., sikamnak I. 314., futamván I. 401., folyamik Ph. IX. 355., folyamván Ph. VI. 76., igyekvén Ph. VIII. 14., esdekve I.

243., eskem Ph. I. 375., buvott Ph. II. 18. özönölj ki Ph. II. 485., őrlült Ph. II. 541., birhaddsza Ph. IV. 353., üldé Ph. V. 802., vagynak I. 137., megsanyart I. 250., sanyarja I. 469. (a köznyelvben csak gyakorító alakban fordul elő: sanyargat), bersmélte I. 556.

12. *Egyes 3. személyű népies alakok*: veszen Gy. III. 49., teszen Ph. IV. 543., lészen D. 19., kimégyen Ph. X. 197., vagyon Ph. I. 24.

B) Névszó.

1 *Birtokragozás*. a) Gyakrabban alkalmazza a teljesebb -ja, -je személyragot ott is, ahol a köznyelv a j-t elhagyja: zsebjébe Gy. I. 21., testvérje Gy. III. 19., köpönyegje Gy. III. 72., hátján D. 150., ajándékját Sz. 13. ezredje Sz. 141. lábában Sz. 192., zaiját I. 353., rokonját I. 364. perémje I. 420., zsivaiját I. 422., oromja Ph. III. 173.

asszimilációval: kocsissa Gy. I. 70. pajtassa Gy. III. 89., malaccát Sz. 287., fajját I. 10., jaiján I. 13., lakossa I. 44., evészse S. 47., vitézze I. 50., várossa I. 57., kacajja I. 84., nyaiját I. 85., vállpereccét I. 93. szakasszát I. 211., igazzát I. 268. reteszse I. 269., vitézzét I. 299., sassa Ph. VI. 138., tanácscsa I. 394., csucsasait I. 396.

b) *Az egyes 3. személyben rövid i-t használ*: kitéritik a hitiből Gy. I. 70., rendi Ph. I. 414., kértire Ph. VIII. 288. kési D. 244. dicséretit I. 17., fenyérit I. 46., fegyverzeti I. 83., vérit I. 93., fegyverit I. 109. kincsit I. 120., helyin I. 159., veszti I. 285., igéreti I. 283., közti I. 295. tekinteti I. 344., eseti I. 388., a munka rendi I. 420., kedvit I. 499. háza népit I. 556. békimet Sz. 255., fészkit Sz. 290., éli Ö. II. 202.

2. *Tárgyrag*: ötet Gy. II. 124., Ö. I. 35., acélat Ph. I. 194., tégedet Ph. II. 124., eztet I. 26.

3. *Határozói ragok*. -t locativusi rag: aholott Ph. VII. 193., hajadonfönt D. 126., keszegoldalt I. 266., part szélt feküvék Ph. VIII. 753., Szent-Pétervárott Ö. II. 165., Néha időt jelent: éjhosszant Ph. VI. 342., ezidét Ph. VII. 88., egész esztendőt át D. 118., egész nyaratszaka D. 115., egész éve-hosszat Ö. II. 403.

V. Mondattan.

A) 1. *Tárgyatlan igét sokszor tárgyasan használ:*

a botrányt örüli Ph. VIII. 414., örvendi a dolgot I. 32., Agamemnon-látván igen örvendezi I. 78., e szót Diomedes igen örvendezte I. 127. félik őket I. 83., félné a tengert I. 370., ha engemet fél I. 538., Én nem félem a halált D. 118., páncélját öltözi I. 113., emberi alakot öltözve magára I. 467., Hektort kesergvén I. 560., a szent éltű Catót kora, százada nem keseregne Ph. VI. 311., amint a kévét térdelte Gy. III. 220., a sors megkönyörüli szegényeket Ph. IX. 890. harcot áll lenn a derék sereg D. 62., maga állt velük vásárt az asszony Sz. 65., széket ültek sorral I. 58., sort ülnek a bírák I. 421.

Igekötővel nyomósítva: Halálos setéség a szemét megülte I. 84., én majd feljárom az ütközetmezőket I. 296. járd el a sorokat I. 361., a fal ormóját megszökte I. 369., szívét réttegés elálta I. 378., a földet megheverte I. 455.

2. Feltűnő gyakran használja Baksay a *meg-* igekötőt egyrészt olyan kifejezésekben ahol a köznyelv más igekötőt szorított alkalmazni, másrészt egyszerű igéknél is rendszeren a cselekvés befejezettségének jelölésére: megérheti annyival Gy. I. 18., megszámloltam az étellel Gy. I. 239., megcsapta öklével az asztalt Gy. III. 16., Róma neked meg fogja világot igázni Ph. I. 286., sátrak ridegébe vonult meg Ph. II. 90., anyám is megtilalmaz ebbe I. 410., Valamit mondottál, mind megteljesednek I. 503., megérem én a fával is Sz. 269. valamely szent épület az ő birtokán megpusztult Ö. I. 22., mezitelen voltam, meg nem ruháztatok Ö. I. 432., . . . úgy amint gróf Festetich György megépítette Ö. II. 136., — . . . a magyar urakkal lehetetlen meglakni egy országban Ö. I. 120., Leszállok majd szívét megbátorítani Ö. II. 267., Azt sem tudom, akhív ki halt meg, ki élt meg Ö. II. 310., megáldakoztak Ö. II. 317., megimádkoztak Ö. II. 322., . . . Mely haragot megolt, megoszlat fájdalmat Ö. II. 333., megimádak Ö. II. 401., Tenéked meghiszlek! Ö. II. 431.

3. *Igekötők praegnans használata:* ha a fejlődés szám ki van Gy. II. 117., nem foghat annyi sólymot, akiből kiárulhatná a szörnyű harácsot D. 31., El is kötelezték magukat erős kézfogással D. 135., mikor már elsorakoztak is D. 135., fel nem bírja

senki I. 244., Achilles lelkében feltombol a harag I. 426., a pénztől, amit beárult Sz. 65., hogyan árultad be ezt a sok pénzt? Sz. 67., Minden úgy történt, ahogy eltervezte Ő. I. 42.

B) Határozók.

1. *Helyhatározó hol?* kérdésre: a csengetyű hegyiben Gy. I. 10, széltire Gy. II. 141. = mindenfelé, mindenütt Ph. VIII. 184., Magnusnak körülötte Ph. VIII. 758., szabad égnek alatta Ph. IX. 459., vizeknek felette I. 546., a tanya lábujában Sz. 192.

hová? merre? miközibünk Gy. I. 144., tőközelébe Ph. IV. 139., Ph. IV. 139., szekérének alája Ph. V. 23., szaladjon a hajó vízmentibe D. 207., közibéjük I. 220.

honnan? onnét felyülről Gy. III. 19., mindenünnen Ph. III. 321., hátmegül Ph. V. 319., innend I. 408., másunnan Sz. 51.

2. *Időhatározó mikor?* kérdésre: husvétban Gy. I. 144., éjnek évadján Gy. I. 153., teletszaka Gy. III. 172., mindenha Ph. IV. 392., a Dózsa-veszedelemkor D. 9., a mináp D. 132. régenten I. 195., estennen I. 246., telente Sz. 265.

meddig? a mai napiglan D. 6., örökkétig I. 19.

mennyi ideig? éjhosszant Ph. VI. 342., hét napokig D. 65., egész nyaratszaka D. 115., egész esztendőt át D. 118., éjtig I. 23., = egész éjjel, egy kevésig I. 290.

3. *Állapothatározó:* Sokan futottak széjjel nehéz sebben D. 201.

4. *Véghatározó:* hajtják a hintát veritékszakadásig Gy. I. 42., Énnekem a sersot kell üzni világig Ph. VIII. 138., ittak elégségig I. 183., volt vizünk elégségig Sz. 94., vívnak az emberek fáradtig I. 410., sáncai közt a víz mély tóvá ülepedik meg Ph. IV. 89., a föld lett mozgásakadályul Ph. IX. 489., Nem hagyom a fiaimat halálomig, torkomig, gégámig D. 112., egy lábíg ott veszünk D. 118., Az ellenség főbe, kőbe, fába változik Sz. 73.

5. *Módhatározó:* mehet bizvást Gy. II. 62., nem volt az ingyenben Gy. II. 99., káromlástalanul Gy. III. 133., erőjeszakadtan Ph. IV. 757., lopvást Ph. VI. 30., kegyelémbizton Ph. VIII. 783., ne haljon meg töredelmetlenül D. 28., szép szerivel ki is fizettem D. 9., futvást D. 77., hajadontönt D. 126., halkkal D. 141., hónalj-számra hordta a könyveket D. 268., készen I. 263., = készséggel, magabizton I. 43., futóféiben I. 177., gyalogszerben ment I. 230.,

félkézre harcolni I. 396., hanyatthomlok I. 455., biztatólag I. 516., fájdalmas rezgéssel hangzott D. 127., Megrázták egymás kezét emberül Ö. I. 88.

6. *Célhatározó*: álo mi nyugvásul nem használt erdei vadbört Ph. IV. 603.

7. *Társhatározó*: Epejossal egyben I. 530., a gémet szemlélhated évadostól és ostorfástól Gy. I. 10.

C) A vonzat,

azaz hogy bizonyos igék állandóan minő határozóval járnak, sok eltérést mutat Baksaynál: *) magokban vonult Gy. I. 189., ebédbe megy Gy. III. 144., megyünk a berekre D. 210., ostort a kezére I. 392., magam is ezen nézetben vagyok Gy. I. 83., lehetetlen volt ezelőtt zárkózni Gy. I. 91., Hadd kevélykedjék benne az apja Gy. II. 74., Vedd ki fejéből a kalapját! Gy. II. 120., Az unokáimból majd én parancsolok Gy. III. 98., Miről gyógyíttassam én magamat? Gy. III. 125., nem irigyelte neki Gy. III. 166., irigyli neki Ö. I. 146., megijedtek a fegyvereken Ph. IX. 475., tükörnek állt D. 38., a gondolat, amely elméjében szökkent D. 253., célra vette I. 288., most nincs mire félned I. 312., melléje termettek I. 470., Amit szereztem, arról én rendelkezem Sz. 176., szép ruhában öltözködve D. 123., öltözködik ércben I. 348., vitatkozott valami fölött Ö. I. 197., nem bízott hozzá D. 266., nem bíztak hozzá Ö. III. 325., Ott feleséged is, kiben szived örül Ö. II. 426.

D) A jelzők.

1. *Melléknévi jelzőül szolgáló főnevek.*

Latium maradék fiataljai Ph. II. 196., két karsu gyermek legényke D. 6., jobbagy szolgálaim D. 8., Visszaajánlanám király Atridáknak I. 486., királyné Heléne Ö. II. 329., orvos ezerjófű Ph. IX. 918., szálla termeted, szikla vállaid D. 68., gavallér gazember D. 235., jövevény vendég I. 249., művész Hephaistos-mester I. 408., tündér Ganymedes I. 449., ércarany lemez I. 466., bajnok órálló I. 499., sziget Ogügeia Ö. II. 408., a nagyasszony menyecske lánya Ö. III. 338., . . . a kocsisok igen szem-fül nemzetség Ö. I. 180.

Mennyiséget, mértéket jelölő: egy kocsi gyerek Gy. I. 15.,

*) Ezek többnyire régies szerkezetek; l. erről Simonyi: A magyar határozók I.: 45 - 49. l.

ménkü nagy kapu D. 234., három sátorolja cigány D. 252., egy ekenyom tér I. 268., ötven falka juha, ötven gulya ökre I. 246.

2. *Birtokos jelző*: hajnal tüze lángjain Ph. VI. 680., szeme világának tűzben ragyogása I. 438., Gyakran a birtok neve megelőzi a birtokos jelzöt, ha erősebb nyomaték van rajta: nagy izmos teste a hős püspöknek inkább esett már, mint szállott D. 185., boldog földé keletnek Ph. VII. 442., Voltak esmérői sok harci fogásnak I. 108.

3. *Értelmező jelző* (appositio): szélét áspis lépi szomju Ph. IX. 609. ha vagyon föld kétfele osztott Ph. IX. 1077., Árnyat mégsem vet, forró hévségben üdítöt Ph. X. 305., a sebek, megannyi vádra nyitott száj, kérdőre vonják az eget D. 164., Birságot is illőt a dardan fizessen I. 68., Gyuljon-e harc szörnyűbb gyűlölség mostohább? I. 69., keseregvén férjét, az ifjat, az édest I. 102., Tanácsot zajosat és háborgót ültek I. 152., De az én szivemet harag dulja, metsző I. 325., Hol vagyon a vessződ, a villámként verő? I. 332., Rengő dárdája is, nagy, sulyos, ércezett I. 372., Érkeznek jó helyre, lesállni valóra I. 422., Aztán négy paripát, kényeset, délceget I. 506., Pénzünk nincs, de kenyérünk van jó és öltözetünk van tiszta Ö. I. 149.

4. *Egész mondatból tömörített jelzői szerkezetek*, különösen fordításaiban fordulnak elő nagy számmal: a te karod röpögette gerely Ph. II. 261., Menjetek a pusztítani célzott hídra rohanva! Ph. II. 499., Rómának régi napoktól bántatlan jövedelme Ph. III. 156, záporozó nyilak által számba szedett seregét vezeté Ph. III. 285., sík földek téreit a nap feltüntével oszolni szokott dérzuzmara lepte Ph. IV. 52, harcolni serény és halni merő népet keres Ph. IV. 146., sorsa közelgésén megijedt katona Ph. IV. 474., a történendők titkát ismerni hevülő hőst Ph. V. 129., korlátja szakadt tó Ph. VI. 360., bámulatos kicsi sebzet okozta halál Ph. IX. 736., párja nélküli szépségű és gazdagságu síkság D. 135., az egyedül általa tudott titkos rejtek D. 230, Az én ügyis rövid életű fiamnak I. 420., Hah, kenyérnek elégségében felfuvalkodott deresfejű nép! Sz. 313., elkezdte csapkodni saját keserves kereste pénzen csináltatott ablaktábláit Ö. I. 129., egy egér és szű odahagyta tulipános láda Ö. I. 153., a jókedv-fűszerezte ebéd Ö. II. 208.

E) A főnévi igenév különböző szerepe a mondatban.

1. *általános alannyal*: Látni köröskörül a menyboltnak roskadozását Ph. VI. 484., a viperát ki nem ismerhetni homokból Ph. IX. 715. csuda látni I. 416., Miért a vétlennek vétkesért lakolni? I. 452.

2. *mint tárgy*: Kötelességének tartotta örömmel jelenthetni Gy. I. 177., ha Níl völgyét bírni meguntad Ph. VIII. 499.

3. *mint célhatározó*: mit sem török annyira tudni Ph. X. 189., . . . a halált, mely közelít semmivé tenni gyermekeiket D. 183., Életre-halálra ütközni kihívja I. 53., Társát Menelaos ott terem segíni I. 336.

4. *mint véghatározó*: Nemesen meghalni sikertelenül vágysz Ph. III. 134., éjbe vonulni tökélte magát Ph. IX. 110., végszükség békét kísérteni készti Ph. X. 468., Bizony az istenek halni szántak engem I. 492.

5. Személyragos főnévi igenév,

a) *mint alany*: Mostohaság meghalni akarnod Ph. V. 687., csak azért lőn menned Hesperia-ba Ph. V. 690., Legjobb Achilles-sel ütközetre kelnem I. 485.

b) *mint tárgy*: lelkek fejedelmi követnem engednek téged Ph. III. 29., még tul lehet élned atyádat Ph. III. 747., nézd össze borultunk Ph. V. 274., Add visszavinniök Trójába testemet I. 494.

c) *mint határozó*: m nthá szülőd buzdíтана harcra rohanod Ph. VII. 369. Ezt megjelentennem nem bocsáttok a király elé D. 80., nem volt időm elmondanom D. 230.

F) Mondatszerkesztési sajátosságok.

1. *Hiányos mondatok*: Fáradtság az egész testben, sár a lábak alatt és zápor a nyakukban D. 181., Rabszűj, aki szalad; megél, aki megáll! D. 184., Párductestű, angyaltekintetű ifjak D. 183.

2. *Közbevetett moodatok*: Mindenki — ne adja Isten — vesztére tör D. 150., A javát — hadi zsákmány — kössétek istállóinkba D. 288., vissza — csuda látni — lejtnek karikázva I. 410. (Ebben a mondatban az igekötőt egész mondat választja el az igétől, amelyhez tartozik. Ez igen sokszor előfordul Baksaynál kü-

lönösen fordításaiban s nem egyéb, mint a Homeros-féle görög tmesis utánzása. Ilyen még: Hektorral ott össze fegyveremet mérem I. 468.) Fentebb a jenyei árok, — árok ma már, abban az időben sáros ingovány, szélesebb és mélyebb, mint a mohácsi ér, — újabb akadály D. 164., Kérte a párt jelenlevő tagjait, — valamennyien azok — hogy . . . Sz. 197., . . . eljöhet az idő, — mikor, mikép, micsoda alakulások folytán, nem tudom — de eljöhet, amidőn . . . Ö. II. 118.

3. *Nom. és acc. c. inf.-féle szerkezetek*: ismételni látszottak a molnárné szavát Gy. II. 23., a levél Tázlári Albert kéziratának lenni megállapítottak Gy. II. 128., minden rendben lenni látszott D. 15., Caesart vélik közelegni Ph. IX. 48., temetése tüzét szemlélte lobogni Ph. IX. 54., A hadak istenét száguldani vélém I. 116.

4. *Tagadó szerkezetek*: Akár egész nap se tegyen egyebet mint mélézzen a kanapén Gy. I. 167. Vigyáz, hogy egyet is el ne tapodjon Gy. I. 191. Nem hagynak el istenek is Ph. I. 350. Egynek is hajaszála se görbüljön meg D. 128. Mérközni többet se lesz kedve I. 453. A kalap meddigse tartott Sz. 250., s dehogy harangozzák meg a hajnalt, mikor . . . Sz. 281.

5. *Két kifejezés keveredése*: Tudsz a kardhoz? Gy. I. 223., = Tudsz a karddal bánni + értesz a kardhoz? . . . az is nagy virtus, mikor valakit utcahosszat hazaszid az anyja. Sz. 43. = hazakisér + szid. Az ifjuság hanyatt nevette magát a padokon Ö. I. 280. = hanyatt vetette magát + nevetett. Leányaikért az utcát végig sírják Ö. II. 223. = az utcát végigszaladják + sírnak. Mit tudtok ti bele? Ö. I. 428. = Mit tudtok arról + mit szölköztök bele?

G) *Feltűnő népies sajátosság* Baksaynál, hogy a vonatkozó mellékmondatban *ki* névmást alkalmaz akkor is, ha nem személy helyett áll: difteritisz, ki miatt be kell zárni az iskolát Gy. III. 9., felhuzalkodott utána a csalán, akibe nem üt a ménkü Gy. III. 61., . . . a pányvát, akivel kiveszi a részét a zsákmányból D. 183, olyan orvosságot adott a lovának, akitől elpusztult D. 239. Hozván a sok zsákmányt, kit a harcon szerze I. 137.

VI. Szókincs.

Baksay szókincse három főforrásból táplálkozik: 1) merít a nép nyelvének gazdag tárházából, 2) felelevenít szavakat a régi magyar nyelv szókészletéből, 3) végül új szókat alkot saját nyelv-érzékének élő teremő erejével.

1. *Népnyelv: tájszók, népies szók.*

A népnyelvből merített szókincsben legfeltűnőbb a *tájszók* használata. Ezt természetesen a népies tárgy és népies alakok beszéde hozza magával. De nemcsak ez. Maga Baksay büszke volt rá, hogy nyelve a tősgyökeres ormánsági magyar, mely leginkább távol maradt minden idegen befolyástól. Önéletrajzában írja: „Szép ligetes Ormánság, patakos mezők, bársonyos hegyek, sugárzó ormok ott a Dráva mentén! Annak a sovány kévécskének, melyet ez az esetlen kéz összetarlózott, minden kalásza a ti méhetekből sarjadzott ki. Az én nyelvem a ti nyelveitek. Egy egész külön faj, mely Szigetvártól . . . nem, feljebb: mely Csurgó-Berzencze Zákánytól le Eszékig a Dráva balpartján minden idegen néppel való érintkezéstől s elvegyüléstől magát szigorúan megoltalmazva él; melynek Árpádkori szójárásán és szokásain legteljebb ha a reformáció változtatott valamit; mely fiát szolgának, leányát szolgálónak soha senkihez ki nem adja, s így ezen a réven sem fogad be idegen modort: tizennyolcz esztendeig nem ismer-tem idegen szó, még magyart sem, csak a tiedet, más dalt, csak a tiedet, más traditiókat, csak a tiedet. Némának kellene lennem, ha a te nyelvedet — noha zengését elfeledtem, — nem beszél-ném“. Ö. II. 12.

Tájszavai tehát legnagyobbbrészt Baranya vidékéről valók, másrészt az alföldi nyelvjárás szókincséből. Ezenkívül vannak tájszavai, melyeket az egész Dunántul használ s ritkábban fordulnak elő olyanok, melyek az ország valamely távolabb eső vidékéről származnak. A tájszavak jegyzékét jelentésükkel együtt szótári rendben adom.

abdal, össze Gy. I. 152. = összetákol, -told, -fold

aggat D. 137. = alkalmatlankodik, utban van

aggatódzik D. 106. = kötekedik

álladzó I. 65., 140. = szíj v. szalag, amellyel a kalapot az állhoz erősítik

aszalyja I. 207. = szoknya s egyéb hosszú köntös alja
v. szegélye

- avított D. 25. = ócska, elnyűtt
 bajkó Sz. 116. = férfiak dolmánya
 balustya Gy. III. 12. = együgyű, ostoba
 bászli Sz. 53. = gyámoltalan, málészájú
 behema, behemótok Gy. III. 134. = idomtalan
 bévödeste Ö. III. 96. = az esztendő utolsó estéje
 bicebóca I. 308. = sánta (gúnynév)
 bitangol Sz. 287. = bitorol, elprédál
 bókony I. 341. = a hajó bordája
 bone I. 17. = comb
 bongor I. 17. = parázsra főzött buza
 bucorog Gy. II. 136. = betegeskedik, szomorkodik
 buga Gy. II. 198. = gubacs, a növény magtokja
 busa Gy. I. 163. = kövér, zömök
 butyor Gy. I. 71. = batyu
 бүтү Ph. V. 428. = elvágott vég, pl. seprűe
 canga Sz. 69. = fejős juh, melynek bárányai elhullottak
 cefre Gy. III. 172. = összetört és poshadó-félben levő gyü-
 möles, melyből pálinkát főznek
 celecula Gy. III. 105. = holmi, kellemetlenség
 cenk Ph. I. 523. = legényke, suhanc
 cepe Ö. I. 395. = kancsó
 cic (-huzatu) Gy. II. 35. = gyapotszövet
 cobor Ph. III. 511. = őristen (Baksay jegyzete); különben a
 m. szobor, a népnyelvben csak oszlopot jelent
 csetres Gy. I. 147. = csacsogó, lármás
 cséza Gy. I. 85. = kis födetlen hintó
 csiger Sz. 69. = löre, silány bor
 csigat I. 421. = csitítgat
 csihi-puhi D. 56. = ütés-verés
 csivogás I. 39. = csiripelés
 csobolyó Ö. I. 37. = kisebbfajta boros edény
 csollák Sz. 110. = kancsal, félszemű
 csonkol Ph. II. 112. = sutára lenyes (élőfát)
 csontrakó D. 217. = kuruzsló
 csombor Ph. IX. 288. = borsfű
 csomoros Ph. III. 440. = csomós
 csótag D. 258. = pózna, dorong
 csurapé D. 202. = ködmen, mente, szűr
 csürhe Gy. III. 132. = malacok csordája
 cuka Gy. II. 24. = zsákocska
 dác-bunda Gy. I. 114. = posztóval borított prémes bunda
 dóka Gy. III. 172. = dolmányforma kabát
 dombérozés Sz. 53. = dőzsölés, tivornyázás
 döbög Ph. VII. 134. = dobogva jár, dübög
 ducolgatni Gy. III. 232. = karján ringat (kis gyereket)
 duvertjében D. 260. = összevissza, fölfordult állapotban

- duzmadt Gy. II. 29. = haragos, duzzogó
 edény Ph. II. 621. = minden vizijármű általános neve
 (Baksay jegyzete)
 egyivásu I. 458 = egyidős, egykoru
 ehültek I. 69. = megéheztek
 elegybuzágy I. 8. = rozssal kevert buza
 esk I. 63. = eskü
 eskeni Ph. VII. 459. = esküdni
 esmérős Ph. IV. 177. = falusi köznépünknel a hospitium
 ma is divik és a hospést, kihez ünnepelni s útközben
 szállani szokott, ösmerősnek nevezi (Baksay jegyzete)
 eszel I. 295. = észrevesz, oktat
 eszkából Gy. III. 133. = nagyjából összeüt, összetákol
 evesség Ph. I. 614. = genyedség
 felfosztózott Ph. I. 611. = felaggatódzott Károli Biblia
 (Baksay jegyzete)
 fentő Ph. III. 598. = kőszullyal ellátott ágashogas fa
 fenyér Sz. 306. = lucerna, lóhere
 ferhéc Sz. 250. = a szekérrudon az első kerekek előtt
 keresztben fekvő megvasalt fa, mely föllépőül szolgál
 fitak Ö. I. 110. = bojt, cafrang
 furkós Sz. 134. = csomós, görcsös
 gányó Ö. III. 78 Gy. I. 77. = tanyás; paraszt, sült paraszt
 göré Gy. I. 198. = cigánygyerek
 gölődin Sz. 69. = gombóc
 gölöncsér Ö. I. 20. = fazekas
 guducgyerek Gy. II. 48. = semmirevaló, haszontalan gyerek
 gyakor Sz. 334. = gyakori, sűrű
 habda Gy. I. 102. = idomtalan nagy csizma
 hacuka Sz. 116. = könnyű női kabátka
 hajdina D. 249. = tatárka
 hajmagágó Ö. I. 355. = hagymás étel
 hajkász, be- Gy. II. 139. = bekerget
 hanyakodik Gy. II. 52. = ugrál, hanykodik
 heveder Ph. I. 503. = a kaput összetartó kereszttrud, rigli
 himlel I. 358. = hint, hinteget
 hodály Ö. II. 451. = juhakol, cselédház
 hombár Sz. 46. = gabonatartó kamra
 horhó I. 515. = mély hegyi út
 hőresökös, neki hőresökösödik Ö. I. 198. = mérges termé-
 szetű, hirtelen haragu
 hullároz Gy. III. 223. = szállingózik, egyenkint jön
 hurol I. 19. = vakar, tisztít
 hurogat I. 318. = korhol, szid
 hunyor Ph. VI. 441. = piroslóvirágú és száru, feketepettyes
 zöldlevelű növény
 irdal I. 236. = vagdal

- iromba Ph. I. 617. = tarkás, pettyezetett
 iszonykodik Ph. IX. 907. = irtózik
 izék Sz. 84. = takarmányhulladék
 jankli Sz. 5. = dolmány
 járál D. 205. = járogat
 kába I. 368. = esztelen, bolond
 kabala I. 86. = kanca, ló
 kaffog Gy. III. 110. = vakkantgat (a kutya)
 kajdász Sz. 32. = tele torokkal kiabál
 kajsza D. 182. = ferde, görbe
 kalangya Gy. III. 224. = gabonakereszt, szénaboglya
 keshedés Gy. II. 17. = hasadás, kopás
 keszegoldalt Sz. 260. = féloldalt, rézsut
 kobak Gy. III. 138. = szaruból készült ivóeszköz, tökkulaes
 kókadtt Ph. II. 722. = sápadt
 kókoztatni Ö. II. 147. = kínálgatni
 kondér D. 87. = nagy kétfülű vasfazék
 kontat Ph. X. 350. = késztet, unszol, biztat
 kopolya Ph. IV. 310. = vizettartó gödör
 kordé Gy. I. 32. = kétkerekű talyiga
 koszperd Gy. I. 224. = vékony kard
 kóter Sz. 8. = faskamra, kunyhó, viskó
 kóty I. 31. = silány sárga dinnye
 kótyalagos Gy. I. 235. }
 krapulás Ö. I. 319. } ittás, félkegyelmű, pityókos
 kuka Gy. III. 143. = néma, hülye
 kuncsorog Sz. 253. = ácsorog, csavarog
 kuruglya Gy. III. 184. = kétágu fa-, v. vasvilla
 kushad, meg- Gy. I. 50. = meggörnyed, fejét a vállá
 közé húzza
 kuttog Ö. I. 202. = lopózik, kullog, gunnyaszt (az eb)
 lajt Sz. 78. = tágas nyílású hordó v. födeles kád
 lanka Gy. III. 249. = halk lejtő, meneteles hegyoldal
 lazsnak Sz. 127. = lucskos giz gaz; Ö. II. 391. = lepel,
 takaró
 leffeg Gy. III. 6. = lassan, lomhán megy; nehezen beszél
 légely Ph. VII. 160. = lapos víztartó hordócska
 leh Ph. VIII. 366. = lehelés, lehellett
 lipántyos Ö. II. 159. = lompos, hanyag, nehézkes
 lukma Gy. I. 39. = papnak és tanítónak fizetésképen járó
 gabona és bor
 mácsonya Sz. 72. = tüskés levelű gaz, mely a zabban és
 az árpában terem
 magyal Ph. III. 440. = mohostölgy
 málingó Gy. III. 151. = sárgarigó
 mándli Gy. I. 23. = rövid kabát
 márc Gy. III. 255. = méhsőr, mézsör

marha I. 304. = jószág, vagyon

mátka Ö. II. 384. = barátnő lámpaitás (Ormánság)

megduzta magát Gy. III. 202. = megmakacsodik, megharagszik

meggubahodik Sz. 261. = megköti magát, megcsöknyösödik

megmellest I. 236. = megkoppaszt, megfoszt

ménküfogó Gy. I. 38. = villámhárító

murvahomok Ph. III. 507. = mészkőporos, v. apró kavicsos
homok

nedelkó Gy. I. 203. = féleszü, hígvelejü

nevetkérezik I. 477. = nevetgél

nyivácskol Sz. 285. = nyávog, sír

nyüglődik Gy. I. 114. = alkalmazatlankodik, nyügösködik

ókumlál, ki- Gy. III. 157. = kifürkész, kitud, kigondol

ortály I. 36. = az enyém és tiedről való vitatkozás, versengés

ökrendezés D. 61. = öklelődzés

pár Ph. IV, 630. = gőz, veríték

pánk Ph. III. 543. = bank, néhol az iskolapadokat is így nevezik (Baksay jegyzete)

pemet Gy. III. 184. = kemencesepűrű

peták Gy. II. 50. = régi hétkeajcáros

pirók Gy. II. 100. = vöröses, vörhenyeges

piroonság D. 293. = pirongatás

pisla Ph. V. 523. = hunyorgató szemű

poroszka D. 65. = apró lépésben, sebesen járó ló

poszáta Gy. II. 127. = vad fülemile

pulya Ph. V. 487. = elkényeztetett, elpuhult

pupák D. 38. = ügyetlen, élheterlen

ragadáncs Gy. III. 12. = ragadozó fű, bogáncs

rehül I. 27. = korhad, mállik

rér I. 132. = sógor

részel I. 182. = részekre oszt

rop I. 425. = táncol

rutol Gy. I. 87. = szid

sanyar I. 196. = kínoz

saráglya D. 33. = léckerítés, vesszőajtó

sarmallódzik Gy. III. 221. = forgolódik vki körül, kerülget

selye Ph. X. 174. = ládaszerű lápos koporsó

semlyék D. 38. = süppedékes, ingoványos hely

serevény Ph. VII. 863. = apró fűzfához hasonló fű

sikár Gy. I. 131. = mosófű, agyag

sikkan I. 421. = nyikkan, nyikordul

sírül Sz. 224. = észrevétlenül oson, iramodik

susárlás D. 81. = varázslás

susták Gy. I. 235. = négykrajcáros pénzdarab

sügej Ö. II. 378. = csalit, bozót. Kiskunhalas (B. jegyzete)

szálaz I. 205. = szálanként kihuzogat

szármánt Gy. I. 33. = töltött káposzta

szatyng Sz. 271. = keskeny fűzőszalag, pertli
szatyor I. 424. = kétfülű hosszukás kosár
szegődi I. 118. = uraváltoztató, pártváltoztató, aki minden-
kihez hozzásegődik

szekszinás Sz. 110. = pityókás, becsipett
szerdek D. 22. I. 394. = aludtfej, tejleves
szeredás Gy. III. 133. = tarisznya
szerez I. 451. = csinál
szodéh Ö. III. 75. = mohó, falánk, telhetetlen
tahó Sz. 125. = pásztorféle ember
taméntalan Gy. I. 26. = tömérdek sok
tanogat Ph. IX. 665. = tanítgat
tárázkodik, rá - Gy. II. 23. = rátámad, ráförmed
táresa Ph. III. 476. = céltábla
tarjag Ph. VI. 96. = vörös folt
tat Ph. III. 732. = párkányléc (csónakban)
tohonya Gy. I. 221. = tunya, lomha
toklyó Ö. II. 452. = egyéves birka; ostoba, buta
topa I. 193. = hibáslábu, ügyetlen
toporog Ph. IV. 752. = toporzékol
toportyánkőlykek I. 356. = farkaskőlykök
tüsök D. 250. = túske, tövis
ugordázni Sz. 102. = ugrálni
vadó Ph. VII. 831., Gy. III. 138. = kánya
vénhedett Sz. 419. = megvénülti vén
vetyeng Ö. I. 152. = lézeng
viheder Ph. IV. 50. = vihar, szélvész
virityel Sz. 83. = szürcsöl, bugyborékolva iszik
zsebrák D. 44. = fősvény, zsugori, kapzsi
zsendit I. 311. = hizlalt (disznót)

agyonkókányoztatik ... jaj annak a szegnek, mely kívül feledte a fejét Irgalom nélkül agyonkókányoztatik Ő. I. 375.

bakadoz: ... a számtani tételeket görögül adta elő, holott mások Ciceróból is csak úgy bakadoztak Gy. II. 60.

bellér = hentes, disznóölő; Baksay szerint „ministri, kiket Arany Ipolyi után garaboncoknak nevez” Ph. I. 611.

buksikol = elalszik, szundikál Gy. I. 202.

bunyik: két bunyik ablaka folyvást csikorgatta rájuk a fogát Gy. III. 212.

büng = zenit (Bugát szava): ki is villant ... egy csillag ... az ég büngjén Sz. 92.

cikog = zokog; vihog Ő. I. 218.

cukmis = édesség, nyalánság Ő. I. 260.

cselédkedik: ... bujkált cselédkedett a katonaság előtt Sz. 252.

cserény = sövényajtó, nádházikó csikós, juhász számára Ő. III. 80.

csufkodik: Az a csonka torony ott csufkodik Gy. I. 184.

dikdáncs: megjelenik Vasvégű koma a dikdáncai élén, felhalmozott kocsival Sz. 250.

dikics = zsebkés, bicska Sz. 259.

donga = gyomor: ... mennyit eliszik most a száraz donga Sz. 93.

doromb: a furulya két végén doromb Sz. 271.

ellazsnokol = elver, elpáhol D. 38.

ellelkel: Nem lelkei az el egy sem; ha ellelkei, száradjon a lelke Sz. 68. Bizony egy sem lelkelte el, megfizette mind ... Gy. II. 105.

esztrenga = bekerített juh-fejő hely Ő. III. 326.

feldobzódni = felemészteni, elfogyasztani D. 205.

félen nézve: Szólt most Diomédész félen nézve zordul ... I. 218.

formádzik = hasonlít Ő. I. 330.

főle = fölösleg: Még főle is maradt neki Sz. 66.

főlszortyog: ... ugy-e édes szülém? — szortyogott föl Péterke a könyvből Sz. 17.

fujlóra (fojt ige intransitivuma): ... azt (t. i. a kendőt) a mellén keresztbe véve fujlóra bogozza a hátán Sz. 116.

fustély: Fustélyt és dorongot ráz ember, asszony D. 26.

Fülecsi = nyul Ő. I. 199.

handzsár = szurófegyver Ph. VIII. 618.

háznemtartó = nem házas: ... a háznemtartó fiatal embert sorra ebédeltetik Sz. 106.

hetevény = Fiastyuk csillagkép (Dugonics) Ph. V. 4. Az ő neve közül egész hetevénye csoportosul az áldozóknak Ő. II. 147.

husol, ki-: Fizetni ugyan egy fillért sem fizet, hanem a bir-

- tokát odadja egy esztendőre a templomnak. Husolja ki rajta, amit tud Gy. I. 199.
- ihon = ime: A komákat én mártottam a pocsétába s ihon magam lettem sáros Sz. 46.
- izibe: Utját állja legott, szólítja izibe I. 310.
- kajla = görbe. lehajló Sz. 259.
- kalugyer = görög katolikus szerzetes Ö. I. 64.
- kandiság = kémény alatti tűz: Kandiság tüze jobban ég titokban Ö. II. 218.
- kesedés = szakadás Ö. II. 7.
- kiszinel = kiszemel: Agamemnonnak is akhivok kiszínlik az ékes Khryzeiszt I. 13.
- kivető: Hát az én lányom sem kivetőbb, mint a többi Sz. 61. — ... a szegény Péter ugyan kivető állapotban van. mint az ablakfa Sz. 107.
- kolompár: ... nem talál egyebet három sátoralja kolompár cigánynál D. 252.
- kölönc: . . darabonként e kölöncökért, fiúért tíz leányért tizenöt aranyforintot váltságul fizettek D. 24.
- környülállás = körülmény: ilyen félelmes környülállások közt bőjtöt is kell tartani D. 269.
- körülrajoz: ... látja vasárnaponként, miként rajozzák körül a legények Jáhelt Sz. 32.
- kránic: van egy kránic ismerősük, aki náluk szokott szállásolni Gy. III. 135.
- kunyorál: Nyafog, nyivácskol, ordít, kunyorál D. 39.
- kuka = néma Ö. III. 359.
- lágylő = hosszú ostor nyele Ö. I. 267.
- lebhencs = szárított tésztanemű Ö. III. 85.
- lelkeskedik: Miért lelkeskedett ő a csirkék mellett, majd azt is megtudjuk valamikor D. 114.
- lenta = nagy vágó evező. Dunai műszó Ph. III. 531.
- lepcsény: Tördelik a daliák a lepcsényt Ph. III. 485.
- lombár: Lombár szarvas, avagy kecske után ered I. 327.
- marja: egyet (i. i. tinót) hamarján.
- Utolér és levág, harapja a marján I. 229.
- mart = part: Martokhoz ne legyen lejtős futamása folyóknak Ph. IV. 118.
- masina = gyújtó Sz. 62.
- megadóódzott: ... hát nem bánom; — szólt megadóódzott hangon Gy. III. 98.
- megdúzza magát: Öreg Patak István az ellenvéleményen megdúzta magát Gy. III. 202.
- megkövetem: Megkövetem bíró uram! Kigyelmedet is leüt-ném, ha bírnám Sz. 41.
- megszútyongat: keservesen megszútyongatott igazságomban D. 66.

melledző = mellvédő Ö. I. 53.

mennyekezés = mennyekező: Mennyekezésre valók az idők,
mert harcra hív a sors Ph. II. 351.

merüglye: Ásót, merüglyét fogjunk addig is D. 23.

micsodás: ... kérdeztem: hogy a dinnye. Ki micsodás, azt
at mondja Sz. 9.

módi = divat: ... szebb az, amit az örökkévaló ad az
embernek, mint amit a módi plántált idegen országból
Sz. 119.

módos = csinos, szerény: Megtetszett a módos beszédje
Sz. 9. — .. szólt a magasabbik. módosan megha-
jolva nyergében D. 6.

nyaklik: Nyaklott már a feje nagyon .. D. 267.

nyüglődik = bajlódik, vesződik .. III. 145.

nyüst = szövőszék léce I. 528.

öreg = nagy: .. öreg esküt mondva I. 430.

összemarok: Hát kukoricát morzsolok most mindjárt egy
összemarokkal Sz. 101.

összetüskél = összeszurkál: A kefe sertés oldala összetüs-
kélte a szemhéjait Sz. 261.

pacaság = csunyaság, rondaság: Lehet az még teknős
béka is, mert mindig hallotta, hogy az urak mindenféle
pacaságot összeesznek Ö. I. 365.

papasz = pap (tréfásan mondva) D. 202.

pandal: Azután leszállott a sirba s pandalt ásott Gy. III.
266. — ... a hegyi pandal a vízeres sík színvona-
láig ereszkedik immár Ph. IV. 295.

patvarkodik = veszekszik, pörlekedik Sz. 23.

pocsétás: Legelőbb a két pocsétás legény eszmélt fel és ol-
dott kereket Sz. 40.

popotyí = kis liba Ö. III. 336.

pusztos = piszkos: az ő gyermekei nyivácskolók, pusztosok,
kegyetlenek Sz. 285.

rajom = gyermekem: Mutasd édes rajom, hol fáj Gy. III. 219.,
D. 28., I. 306.

rálelkel = rálelkeli, hogy a pecsét fel volt törve Sz. 178.

rekenye: rágják a nyers venyigék rekenyét Ph. IV. 317.

retyerutyái = hozzátartozói, rokonság: ... tudom, nem lesz
nyugtóm a retyerutyáitól Sz. 120.

sarju: egy szép szőke sarju leányka Gy. I. 95.

sibár = mustár: ... zsebembe dugtam nyolc ágra font
sibáromat (amit ti mustárnak hívtok) Gy. III. 115.

sütét: ... előbb felpróbálok a „sütét”-et. Sz. 5.

szávonnyász = kivarr: Ott tüzi, hímezi, szávonnyássza kendő-
jét, ingvállát. Sz. 151.

szék = mészárszék: ... hust hoz a székből. Sz. 284.

szentül = jól, igazán: Hiszen ha úgy volna, minden szen-

tül volna. S. 126.

szerző: a Dráva mellékén így nevezik a násznagyot: Csendes az egybekelés, szerzőnek elég maga Brutus

Ph. II. 371.

szinel = szemel, válogat: mert te szinelsz elül, Mikor egy—egy város martalékra kerül. I. 30.

szittyó = fa bele v. káka Sz. 89.

szózatós = beszédes: Hozzuk a kigyelmed fiát! — kezdte a szózatósabbik Sz. 51.

tagló = mészárosbárd I. 393.

ternyő = taxusfa Ph. VI. 645.

tib — láb = jár — kél; Biró uram is rég fenn tib — láb már. Sz. 107.

topán = cipő Sz. 257.

töppedt fürtök = megaszott szőlő Ö. II. 403.

tüskeboronál: . . a másodharmad példányokat . . sajátkezüleg tüskeboronálja Sz. 302.

ugyan = nagyon is: holott már ugyan lobog a tűz Sz. 140.

ványult: az alföldi ványult erdők Gy. I. 131.

vargánya = ehető gombafaj Ö. I. 305.

végzi: mire végzi Zeus I. 72. = mit határoz

vemhe = számárnak csikaja, kölyke.

Nincs ló, ki elérjen, vagy elődbe vágjon,

Bár maga Areion, a tündéri vemhe,

Az Adrasztosz király táltos lova lenne. I. 513.

viselő = mindennapi használatban levő: Nem a viselőt (t. i. a poharat) értettem, hanem ezt a két ünneplőt ni! Sz. 57.

zsebrák: Zsold kell tinektek, zsebrák pártütők? D. 44.

zsólya = saru (sólya): Fehér lábaira illik ékes zsólya I. 24.

2. Régi szavak:

Régies hatás keltése céljából használ Baksay régi szavakat különösen fordításaiban: a Pharsaliában, Iliásban és az Odysseiában, de eredeti munkáiban is. Ez valószínűleg összefügg egyrészt azzal, hogy reá — már papi foglalkozásánál fogva is — nagy hatással volt a biblia nyelve, melyben igen sok a megőrzött régiség. Másrészt a régi szavaknak nagy része egyes nyelvjárásokban máig fennmaradt, mint tájszó, noha a köznyelvi használatból már rég kikoptak.

a). Használ régi szavakat. melyek teljesen kimentek a használatból. Ilyenek:

apol = csókol I. 102.

cenk = hitvány ember (eredetileg kutyakölyköt, később

katonainast s bérencet jelentett): Ph. IX. 506.

eve = genny: Férgek evét, mirigyét elegyítse is e folya-
mokba Caesar... Ph. IV. 322.

evesség = üszkös seb: ... öblös sebje nyílásán

Undok evesség folyt pirosolló életerő hely't. Ph. I. 614.

fentő: „Ti már nem is ösmeritek ezt a mult századbeli
fegyvert. Valóban szőlőkaró csakhogy mindkét vége ki
van hegyezve és hajító fának hívják; őseink nyelvén
fentő.” Ö. I. 79.

gyuha = (joha), gyomor, bendő: . pataki urak vacsorára
hívták, pincés gazdák hegyre invitálták, ... csakhogy
megismerhessék a sok vármegyére szóló gyuhát és gé-
gét. Ö. I. 244., Emberhussal mikor megtelt a gyuhája...

Ö. II. 456. Baksay jegyzete szerint somogyi tájszó,
tehát ott még mindig él e régi szó.

joh, joha = belső rész: Égi haragnak okát vizsgálni johát
kiszakasztja. Ph. I. 616.

johádní = megengesztelődni, megalázkodni; Atyjok dorgálá-
sán a fiak johádtak I. 544., Tipiómen elfehéredett és
igen megjuhádzva monda... Ö. I. 248.

imette = álomban: Isten-jelenéssel volt dolgom imette I. 25.

kontat: Biztosi által imígy kontatja titokban Achillest Ph.
X. 350.

kór: nyereségkór Ph. IV. 96.

kölgy: Ö. II. 265. 1. (1. Nyr. 16: 65 l)

magyal = tölgy Ph. III. 440.

igről igre = szórul-szóra: Igről-igre úgy beszél, mint a paj-
tában D. 81.

ortály = veszekedés, perlekedés, civakodás I. 310., Ph. II. 149.

ortályoz = pörlekedik, házsártoskodik: ... szünjön meg a
patvar, Ne ortályozzatok kihívó szavakkal I. 518.

peták = régi hétkrajcáros Gy. II. 50.

ragadomány = zsákmány Ö. I. 23.

rér = sógor: Héléna sirván így keserge Jaj énnekem,
Hektor, legkedvesebb rérem I. 562.

sírtül = észrevétlenül oson, iramodik: A haragos folyamon
sírtülve röpi hajósát Ph. IV. 133.

torha = lágy: Mert ez is elfoszlott (t. i. a csont) és követék.
a torha velők is Ph. IX. 785.

b) Vannak régi szavai, melyek ma is élnek, de a régitől el-
térő alakban. Pl:

duzs = gazdag: Trójaiaik között duzs, bátor dalia I. 395.

piarc: Zászlait a hadinép leütötte, megállva a piarcon Ph.
I. 237, I. 450.

törlészkedik = törekszik Gy. III. 110.

ümög, ümeg: Ellene bár sodrott vas-ümögnek láncza szegül is Ph. VII. 498., I. 75.

c) Előfordulnak még olyan régi szavak is Baksaynál, amelyek még ma is használatosok, de nem oly jelentéssel, mint hajdanában. Pl:

bátor = bár, noha: Nem választja szorosb víz Európát Ázsiától, Bátor az is keskeny ... Ph. IX. 958.

élet = gabona: A szegénynek sohasem lesz szabad megszorulni élet dolgában Gy. I. 78.

gerjedezés = harag felindulás: Ám ő hajóinál vagyon vesztelésben, Agamemnon ellen nagy gerjedezésben I. 148.

köris = dárdatartó: Tlepolem is körissét megrázta, Egyszerre repült most két kézből a dárda I. 110.

lélek = lélekzet: lelket sem vesz Ph. IV. 371. Nem vesz többé lelket az ő holt magzatja I. 293.

marha = vagyon, jószág: Sok drága marhával rakott palotája I. 304., haramiák oda takarították a rablott marhát Ö. I. 29.

jegymarha = jegyajándék: Kasszandrát kérte meg, de jegymarha nélkül I. 283.

Mikor jegymarhával ötet elhalmozva,

Hektor Ejjetion házából elhozta I. 498.

osztály = osztás, elosztás Gy. III. 136., Sz. 316., 323.

szeréz = csinál, készít: Mert a Santa-isten szerzette ötrétben (t. i. a pajzsot) I. 451.

Ékes aranyforgó leng a taréjára,

Melyet Hephaisztosz szerzett vala rája I. 493

3. Baksay, mint nyelvújító;

viszonya a neológiahoz és orthológiához.

Baksay fordítói tevékenységével függ össze nyelvújítása, vagyis hogy új szavakat is alkotott egyrészt szóképzés, másrészt összetétel útján. A szóképzés terén már meglevő analógiák után indul s eleven képzőket használ fel.

a) Pl. gyakran képez fosztó értelmű mellékneveket teljesebb névszói alakokból, vagy igékből. Ilyenek: hűségtelen Gy. II. 44., D- 77., pihenéstelen Gy. III. 162., káromlástalan Gy. III. 133., természetietlen Ph. IX. 779., töredelmetlenül D. 28., butalan D. 126., testvértelen(ség) Sz. 260., vétlen = büntelen: Vétkes gyanán bánik sokszor a vétlennel I. 245., bírhatatlan = akivel nem bírnak I. 318., értetlen Gy. I. 88, bánhatlan Ö. III. 344., kifejlődetlen D. 152

b) *Meglevő szók mintájára új szókat képez:*

hatalma	analógiájára rivalma I. 443.,	tudalma I. 526.,
hatalmas	"	tudalmas I. 60., 305.,
diadalmas	"	viadalmas Ph. I. 61.,
öltözködik	"	töltözködik = megtölti magát, meg-

telik, jóllakik valami étellel: Valóban szégyen volna töltözködnünk abból, amit atyánk koldul Ö. I. 257., Ph. I. 330., V. 629.

c) A *-ság képzővel* is alkot állapotot, tulajdonságot jelentő főneveket, melyek a köznyelvben nem használatosak: balság Ph. VI. 597., pírónság I. 54., elégség Sz. 316., orvság Ph. VIII. 593.

d) Feltűnő továbbá, hogy míg néhol valósággal *halmozni szereti a képzőket*, másutt — olyan szavakban, ahol az alapszóhoz több képző járul — *egy képzőt egyszerűen elhagy* s ezáltal a szót — többnyire a versmérték kedvéért — egy szótaggal megrövidíti. Példák a halmozásra: nyilvánosság Gy. III. 116., Sz. 257., atkozatos Ph. III. 312., fertelmetesség Ö. II. 429., lombozatos Ö. II. 344., rettentőséges Gy. III. 103., elzárólva I. 191., itt az *-l* igeképző felesleges, szintúgy a nézell I. 264., szóban; — mézesédes I. 264., (ehelyett mézédés): Képzőelhagyás van a következő szavakban: aggalmakat Ph. I. 470. = aggodalmakat vendégkedett I. 395. = vendégeskedett.

c) Feltűnő sajátása, hogy *különös elvont, rövidített igealakokat használ*: futamás Ph. III. 554., futamó Ph. II. 469., futamat Ph. IV. 99., futamós Ph. IV. 747., futamnék Ph. IV. 778., futamlók I. 229., futamván I. 401.; folyamván Ph. VI. 76., folyamás Ph. IV. 293., folyamnak I. 467.; iramós Ph. VI. 183., iramjatok Ph. IV. 162., iramnak I. 477., iramtak I. 232., sikamnak I. 314., iszamós I. 236., ehült I. 338., ehültek I. 69., ehülve I. 226, rehülve I. 27., esdekve I. 243., üldeni Ph. VII. 794., üldé Ph. V. 802., üldve Ph. IX. 879. eskeni Ph. VII. 459., eskem Ph. I. 375., eskénk Ph. IX. 849.; löl Ph. I. 84.

Gyakran él Baksay a szóalkotásnak azzal a módjával is, mely szintén a nyelvújítás óta jött divatba: az *elvonással*. Így lesz a töméntelen-ből tömén kincs I. 14., tömény nép Ph. V. 202., ördögös-ből ördög Ph. VI. 432., vexál-ból vexa Sz. 309., zúr-zavar ikerszóból zúr Ph. V. 634. terjed igéből terj: a seb terje Ph. IX. 929. (ez véletlenül összeesik a hajdan megvolt alapszóval)! gerjed-ből gerj Ph. V. 119., görget-ből görg Ph. III. 458., élvez-ből élv Ph. IX. 403., szendereg igéből szender főnév Ph. V. 689 esküszik-ből esk I. 63.

Legtöbb új szót csinált azonban a szóalkotásnak legtermékenyebb eszközével: az *összetétellel*. Erre nézve utalok a Szóösszetétel c. fejezetre, ahol csoportosítottam mindazon összetételeket, melyek Baksay nyelvére különösen jellemzők.

Végül itt említem meg, hogy sűrűn használja Baksay, mint az epikai széles, terjengős előadás egyik elemét, az ilyesféle *sajátos körülírt igés kifejezéseket*: Lantolva napestig szép éneket tőnek I. 17. Ha mézes álomból leszen ébredésed I. 24. Innét veled addig nem lesz hazatérte I. 33. Ezért lön gyors hajón tengerekre menned? I. 54. Nagy dicsekedésem lettél te ma nékem I. 97. Illő becsüléssel egymáshoz legyetek I. 106. De a sok munkában lankadásod lett-e? I. 116. Az ő parancsából lön itt megjelennem I. 127. A rendelt időre nem lön érkezésem I. 138. Igaz osztást a nyert zsákmányból tevének. I. 246. Ám ő hajójánál vagy on veszteglésben, Agamemnón ellen nagy gerjedezésben I. 148. Idomeszt volna megölni vágyása I. 284. De már hazájába nem lesz viztatérte I. 292. . . . ez emberrel ütközésem leszen I. 359. Tizenkét bajnoknak lön ekkoron veszte. I. 411. Kimiatt lön legjobb bajtársamnak veszte I. 456. (vö.: Ki miatt lön oly korai veszte. Arany: Szondi két apródja). Soha, míg az élők közt leszen lakásom I. 502. . . . nagy riadást tőnek I. 528., buzát lett volna vendő Gy. II. 12., a különbséget lett volna fejtegetendő Ö. I. 167. Martokhoz ne legyen lejtős futamása folyóknak Ph. IV. 114., csak azért lön menned Hesperia-ba Ph. V. 690., ki által holtak lelkeivel van hallgatag értekezésem Ph. VI. 700.

Valószínű azonban, hogy ezáltal nemcsak a főntemlitett stilisztikai cél elérésére törekszik, hanem — mint fordító — a görög és latin összetett igealakok sokféleségét és különböző értelmi árnyalatait igyekezett visszaadni.

A nyelvújítás idegenszerűségei

is elég nagy számmal vannak képviselve Baksay műveiben.

A *koholt képzők* közül előfordulnak: -t, -da-de, -enc-onc, -v és a helytelenül, azaz denominálisan alkalmazott deverbális -ly képző: epedér Ph. IX. 610., ollór Ph. IX. 533., diador Ph. II. 69., csatár Ph. V. 327., áldozár Ö. II. 95., hordár II. 165., üzér Ö. III. 347., várdá Ph. X. 509., főtanoda Gy. I. 19., nőnövelde Gy. I. 92., nőtanítóképezde Gy. III. 7., fürgenc Ph. I. 211. tajkonc Ph. X. 20., gyámonc Ö. I. 117., védenc Ö. I. 155., udva-

ronc Ö. I. 195., bérenc Ö. I. 403., élv Ph. IX. 403., ismérv Gy. III. 178., jelv Ph. III. 101., hevély Ph. IV. 284., meredély Ph. VI. 267., szivély Ph. VIII. 572., eszély I. 412., erély Ö. I. 165.

Idegen képző: titoknok Ö. I. 23.

Igetős összetételek: lőtávol Gy. I. 75., támpont Gy. II. 22., zár-
ünnepély Gy. II. 65., tanmód Gy. III. 6., tápnedv Ph. I. 415.,
vetgép Ph. II. 686., vífolyosó Ph. III. 487., küzdter Ph. IV. 614.,
látvagy Ph. VI. 167., kötideg Ph. VI. 217., nyugtanya Ph. VI.
702., birszomj Ph. X. 43., védok Ö. I. 178.

Németes melléknévi összetételek: vészelt Ph. I. 489., gálya-
szegény Ph. VIII. 119., méregteli Ph. IX. 397., futásképes D. 149.,
táncképtelen Sz. 195., életképesített Sz. 257., mellbeteg Gy. III.
63., téglaszük Ö. I. 221., titokteli Ph. VI. 449., szenvedelemment
Ph. VIII. 476., tettdus Gy. I. 19., diadalmeddő Ph. I. 12., méreg-
hatlan Ph. IX. 894., csatakész Ph. VI. 1.

Ezek a hibás képzések és összetételek leginkább csak a
Pharsaliában fordulnak elő, mert az a Nyelvőr előtti időben jelent
meg, mikor t. i. még nem ostromozták azokat a Nyelvőrben.

Ezenkívül előfordulnak a nyelvújítást jellemző *mondattani
németességek és latinosságok*. Különösen feltűnő, hogy a számnévvel
jelzett szót régies latinossággal következetesen többesszámba teszi:
öt mappák, kilenc képek, négy stylusok Gy. II. 12., ezelőtt négy
évekkel Gy. I. 186., 25 dénárak D. 88., 4000 arany forintok D.
230., öt krajcárok Sz. 301., ezelőtt 1494. esztendőkkel D. 206.,
hét bátyáim I. 135., tíz karikák I. 224., három testvérek I. 324.,
12 szép csikók I. 449., két ilyen istenek I. 470., ezer szilánkokra
Sz. 276., több csontok Ph. VII. 856., stb. — Testrészek neveit
is többesszámba teszi, holott ezt a magyar rendszeren egyesszám-
ban használja: keze, lába; egy kéz, egy láb pedig: félkéz, félláb.
Ezzel szemben Baksaynál: löbbáznád a lábbaidat Sz. 138., Stein
ur karjain jelenten meg Sz. 188., tiszta lábakkal, tiszta szárnyak-
kal Ö. II. 114., ősz hajaid Ph. II. 122.

Latinos mód- és időhasználat:

Ha majd harcra munkánk *fordulna* rövidebbre I. 433. ... aki
adná hírül I. 497., Míg így *tennék* az igazságot a béke fiai, —
lőn, hogy a király *ülne* az ő királyi székébe és *ítélne* mindenkit
az ő igazsága szerint Ö. I. 30. Odahívták a többi gallusokat is,
hogy *örülnének* számuk szaporodásának Ö. I. 238. S mikor elég-
teltet venni *rohant volna* Tipiómen, közáporral fogadták Ö. I. 246.

Mintha csak előre megérezttem volna,

Hogy e bozótoknak vad-ember lakója

Hatalmas erejű zsvány *fogna lenni*. Ö. II. 452., ...

mindazt az iszonyt elképzeltem, ami *történni fogott*, ha jelen nem vagyok Ö.I. 401. Micsoda szabadkézrajz *légyen* az ön hátán Sz. 258. Ami pedig, hogy nem kis mesterség *legyen* tudhatjuk magunkról Gy. III. 231. Becsülettel kérdvén tőle, hogy ki *legyen*? Ö. II. 220. Kívánom, hogy ezen levelem jó egészségben *találta legyen* az urat és háznépét Gy. III. 19.

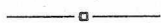
Amennyire a nyelvújítás hívének mutatkozik Baksay, annyira ellenzője volt a Szarvas Gábortól megindított *ortológia*-nak, melynek tulzásaira nagyon szeretett csipkelődő megjegyzéseket tenni. Pl... a tavaszi vizsgákat, vagy helyesebb magyarsággal vizsgálatokat ... Sz. 257. ... testesületileg fognak elmenni. Ugy van! Testesületileg. Mertha az egyből „egyesület“-et formált a reactio, a testből is „testesület“-et várunk. Következtesek legyünk. Gy. I. 86.

Ezeknél sokkal élesebben és többször támadja meg az *évad* szót, melyet különösen csunya és magyartalan alkotásnak tartott. Ezt a szót, mely már a 16. században előfordul két írott nyelvemlékben, 1875-ben a Magyar Nyelvőr ajánlotta a szezon nevéül a hibás képzésű *idény* helyett. E szó miatt Baksay heves polemiát is folytatott a Nyelvőrben (1878.) a szó védelmezői, különösen Lehr Albert ellen. Elbeszéléseiben gúny tárgyává teszi: Élted-tett-dus évadja most évadlik Gy. I. 19. Mikor aztán *ki-ivadolták* magukat — még most is nevetek, hogy ezen a szón két tisztcs, férfiu évekig tudott bizonyozni! Az egyik azt mondta: van *ivad*; a másik tagadta halálíg. Pedíg hogyne volna? Hát az *ivadék* mit vétett? Ö. III. 331. Ugyanitt tréfás etimologizálással azt erősítgeti hogy a szó valószínűleg zsidó eredetű. Néhol szándékosan kerülí: ... elkövetkezett Dombayra nézve a holt izé. (Fővárosi jargonban saison morte). Gy. I. 167. Máshelyt ilyen csipős megjegyzést fűz hozzá zárójelben: Szeretnék csomót kötni a nyelvén, aki ezt a szót a mi emberséges magyar nyelvünknek a nyakára kötötte koloncnek Gy. I. 6. Csak egyszer fordul elő a szó minden megjegyzés nélkül abban a régi használatban: *éjnek évadján*. Gy. I. 153. mert csak ebben a kapcsolatban helyeselte; 1. az ő cikkeit a Nyelvőr VIII. kötetében.

A purizmus hívének sem igen mondható Baksay, mert lépten-nyomon használ idegen szavakat, különösen latint; annál fel-

tünőbb, hogy egy pár idegen szó helyébe mégis magyar szót alkotott.

Pl. ördáma Sz. 189. = garde de dame,
 korelölülő Sz. 226. = presbyter
 kézjártatás Ö. I. 197. = gesztus
 kapaszkodó Ö. II. 127. = stréber
 súlyakozás Ö. I. 152., III. 346. = gravitáció.

VII. A jelentés.

Vannak Baksaynak olyan metaforikus kifejezései, melyek néha bizonyos népiesen naív asszociáción alapuló jelentésátvitel eredményei. Különösen a nép beszédét jellemzi nála ezen érzékeltebb kifejezéseknek használata. Ilyenek:

tüzes szekér Sz. 185. = vonat,
 fekete barátok D. 130. = ágyuk,
 a testes takartak Gy. I. 32. = töltött káposzta,
 póklábak Gy. I. 51. = héber írás,
 árnyéktartó Sz. 248. = napernyő, v. Ö. III. 10. fejkendő,
 ebenlógó Gy. I. 105. = pléd,

kökényszemmel (értvén a kökénynek nem színét. hanem ízét) bandsalított a négy gyerekre Gy. III. 209.

... el nem tudták gondolni, micsoda *tücske* lehet a tekintetes urnak ilyen forróságban hegyet mászni. Ö. II. 158. Ugy látom, senki sem eszik itt *rovásra*. Ö. II. 273. = adósságra,

virág idejében = fiatal korában: Virágidejében phocisi hősök közt daliásabb nem vala nála Ph. III. 727.

Ezenkívül — ugyancsak, mikor a népet beszélteti — szeret a mindennapi s a fogalmat csak mintegy nyersen jelképező szó helyett színesebb, kifejezőbb, erőteljesebb, bizonyos hangulati mozanattal bíró elnevezést alkalmazni. Például: kikukoricázza = ki-gondolja: ... hány hajsza!l öszül meg apátok fején, míg *kikukoricázza*, honnan teremse elő ruhátokra a pénzt Gy. II. 51., azon *víttok*, hogy ... Sz. 38. = veszekedtek; *kezebeli* D. 250., I. 349. Sz. 49. = bicska, v. vmi. szerszám, eszköz; az egész világ *áztatja* Sz. 60. = rágalmazza (Érdekes, hogy ugyanezen fogalom képes kifeje-

zésére van még egy rokonértelmű szavunk: bemártani vkit); *pók*-nak nevezi a katona a csillagot Sz. 142., Crescentius gyanusnak találta ezt a nagy *pálfordulást* D. 113. Bajtársa halálát *ingyen* se *remélte* I. 389. = nem is sejtette; egymást *kikomédiázták* Gy. II. 115. = kicsufolták; *csontrakó* D. 217., Ö. I. 41. = kuruzsló orvos; *néző* I. 3, Ö. II. 272. = jós, látnok, ki az állatok beleiből nézi ki a jövőndőt; *igazlító* I. 513. = bíró; *jaj* (főnévül használva) I. 497. = bánat, *nadrágszaggató* Ö. II. 164. = tanulóiskolás gyerek.

Bizonyos gunyos, lenéző érzelmi mozzanat fűződik a szóhoz, mikor ne beszélj! ne prédikálj! helyett azt mondja: Ne orgonálj most öreg D. 130. Ne sírj helyett: *ne kornyikálj!* D. 125., ki-dobta helyett: galléron fogta a botránkoztatót és szépen *kisajjítottta*. Sz. 260., a *gesztus* gúnynevei: kézjáratatás, légykapkodás, levegőbolygatás Ö. I. 197., *kerékagy* Sz. 255. te *kócevo* Sz. 288. szintén gúnynevek; a nyers, durva beszédet jellemzi, mikor fe-küdj helyett mondja: *dögölj* Sz. 288. Egy megjegyzése pedig igen jellemző a gúnynevek keletkezésére általában: És ha neki ment volna, minden kuvaszt az ő nevén neveztünk volna sok ideig. D. 152. (Igaz, hogy rendesen állat nevét visszük át emberre, itt azonban éppen ellenkező az eljárás). Lenézést, lekicsinylést fejez ki: Engem nyomolrultat roskadt *tetememmel*. Hogy mérhetsz te össze valamely istennel? Ö. II. 407.

Néha előfordul olyan eset is, hogy személyragos igét alkalmaz névszóul; a népnyelvben számos az ilyen módon keletkezett gúnynév. Ilyen pl: Irhatnám és Szerepelhetném ember Gy. I. 113, lenne—urak Ö. I. 133., a híres nyílveti I. 96., 77., szélveti szerszám 95, szent-heverd-el-nap Ö. III. 116., az üsd-vágd törvé-nye D. 14., vagy pedig egész mondattá kiszélesítve: leste nagy kaján örömmel, mikor következik be boldogsága legédesebb órája, az „istráng szakad, kerék akad, se té, se tová”? D. 253., ... egy ölnyi hosszú s két öl széles nemtudom — micsoda Ö. I. 188.

Általában nem ritka dolog Baksaynál, hogy egy-egy beszéd-részt a mondattani funkciónak nem megfelelő alakban alkalmaz. Ilyen kifejezések: a szerettem ember I. 359., 488., Ájfeltornya templom Sz. 147., oda-vissza ut I. 528., Többet is a mostnál hit-tel nem ígérne I. 195. ... propter tessék-lássék fölhajtottam a csutorát Ö. I. 390., ... kit a Félsh nem gyötör Ö. II. 400., Bu-dapesten ezt a megnyilatkozást csak az újságok szánom-bánom-

jából érthettük meg. Ö. II. 116 Néha-néha megmozdul ugyan egy kis fenyegetődzés, egy kis „megáldja-isten“-forma Ö. I. 175.

A *ráértés* folytán keletkezett jelentésváltozásnak is van egy pár példája Baksaynál. Pl. a jelző fölveszi sz egész jelzői kifejezés jelentését: kerti Gy. I. 14. (bort jelent); könnyen-jött (jóság) = lopott jóság, zsákmány: Bakicsék megkivántak egy kis könnyen-jöttet D. 237., élte az elébe tett zsenget I. 557., = zsenge termést; ... el sem bocsátja, míg a sok hogylvolt után vége nem szakad a frissnek Gy. III. 52., = a friss táncnak, friss csárdásnak, ... a mikor fölszedte az ember a sok szép körmöcét Ö. I. 207. = körmöci aranyat; Hiába rázod a borzast Ö. II. 26. = a borzas fejedet. Összedugjátok a borzost Ö II 94.

Érdekes adat a népnyelvből a *jelentésszűkülésre* az *erkölcs* szó értelme Baksaynál. E szó jelentését rendesen jó értelemben szoktuk megszoritani. erkölcsös alatt jóerkölcsűt értünk. Baksaynál éppen ellenkezőleg a ló vadságát, szilajságát, csökönyösségét jelenti: Elkiszáguldoztak messzi mezőkre és az erkölcs sohasem mutatkozott bennök. Legfeljebb egy kis virtus ... D. 257. Kehesnek kehes, aztán meg karórágó is, pókos is rokkant is, erkölcsös is! D. 262. Különösen a régi irodalomban gyakran fordul elő ez a szó ilyen értelemben.

Érdekes, lucus a nem lucendo“- féle jelentésmagyarázatot ad a *Törökdomb* névről: Törökdombnak nevezik, de én azt hiszem, csak olyan jogon, mint ahogy török templomnak mondanak sok meglett idejű templomot; és ahogy tatárfutásnak mondjuk azt az időt, amelyben nem a tatár futott. D. 141.

Ugyancsak tréfás értelmezés a következő *népetymológia*: Bezirksbehörde, tehát komiszárius hadnagy,—etimologizálta Elek a szóhangzásból,—aki cirkál és a bűnösöket behördeti. azaz behor-datja.

Említést érdemel, hogy egyik-másik *rokonságnév*nek a nép nyelvében a köznyelvitől eltérő szava, vagy jelentése van. A magyar paraszt a gyermekét cselédnek nevezi; e néven őseink általában a családfő hatalma alatt álló családtagokat és a háznépet értették; — a gyermek szó pedig fugyermeket jelent. Pl.: Felhozzák bizony az én *cselédeim* még a délre valót is. Gy. III. 9. Kentek *cseléd*es emberek Gy. III. 188, ... olyant sem (akartam), akinek magának is van *cselédje* Sz 8. Ijesztgesse ezzel a maga *cselédit*, Maga fia, lánya, kéntelen kelletlen Szót fogad majd

neki . . . I. 324., . . . én a leánnyal, az asszony a *gyerekekkel* Sz. 20. (gyerek- = fiu); Barátim, akhívók, ti Áresz *cselédi* . . . I. 429.

. . . azzal odahagyva a megdögönyözött *leányt*, a két *gyerekek* kezdette tálni a szokásos levest. Sz. 289. Az udvaron három nagyfejű *gyereke* és egy kis pofitos *leánykája* teljes ornátusban. Ö. I. 391. Ha olyan jó anya vagy, igyál te egy pohárból a *gyerekekkel* (t. i. a. fiuval), az urad pedig a te *cseléd*eddel a másikból. Sz. 14.

rér = sógor (l. a régi szavak közt 37. l.)

öcs = a nőnek kisebbik leánytestvére,—tehát nem csak fiu, mint ahogy az irodalomban használatos: Márikának már van annyi esze, hogy Lidikét küldi elől áldozatnak, s ő maga a ház végén fülelve várja be, míg *öccse* felfogja a csapás súlyosabb élet. Sz. 287. Jókai is ilyen értelemben használja, Beöthy Zsolt pedig ma is ragaszkodik hozzá (egyetemi esztétikai előadásaiiban: Vachottné *öccse* volt Csapó Etelka).

A *szüle* és *banya* elnevezés különbségét maga Baksay igen részletesen fejtegeti a Patakanya c. elbeszélés bevezetésében. Gy. III. 131.

VIII. Népies szólások.

fordulatok, kifejezések, káromkodások és közmondások.

A világ valamennyi juhászáért sem veszem a nyakamba Gy. I. 27. Minden csak úgy „rólunk nélkülünk“ megy. Gy. I. 57. Ha az urnak olyan sok az esze, vegyen be belőle óránként egy evőkanállal. Gy. I. 64. Ha ilyen alapra sem tud valamit építeni. akkor menjen Ukrániába széksót söpörni. Gy. I. 66. Akkor már fuss se lehet, csak fizess. Gy. I. 68., ahol ennek is kötele szakad Gy. I. 87. = ahol ez sem segít; — valami széllal bélelt, ebenlőggős incifincit (mert lehetetlen az, hogy az Angliában járt, széllal ne volna bélelve és plaidet ne viselne), valami Dombay nevű káplánt ajánlott. Gy. I. 105., fölemelte sarkát ellenünk Gy. I. 187., majd kihuzatja velük a lutrit Gy. I. 189. Husolja ki rajta, amit

tud. Gy. I. 199. Kiszurjátok egymás szemét, hogy arról kódultok. Gy. I. 223. Eddig sém sokat aggattam nálatok Gy. I. 232., az egyik rászédett valakit, aki a másiknak se inge, se galléra. Gy. I. 236. Kisült, hogy lopta, mert olyan szóbeli ember volt szegény Gy. II. 40. (valószínűleg annyit jelent, hogy hazudós volt); Majd észrehozza az idő. Gy. II. 71., csak jóról emlegessék. Gy. II. 71. Azt akarja, hogy ami kis pénzem van, kiförödjem magamat belőle Gy. II. 111. Majd lemegyek én, ha már annyiba költ Gy. II. 191. Az öregapám látta, hogy a csürhét énekszóval hajtsák ki. Gy. III. 132. Ökör ment el keetektül. Gy. III. 134. (Annak mondják, aki köszönés nélkül megy el). No te szegény asszony, hát mire végzed? Gy. III. 234. (Ez a „mire végzed“ nem egyéb paraszt euphemismusnál helyett: „mit csinálsz?“ — Baksay.) A vénebbjében már ütögeti magát a harnis erkölcs D. 10., síróra áll a csizmám orra D. 32. Bátán esett meg rajta ez a sor. D. 69. Könnyű annak, aki püspök! D. 129. Annak a 300 ágyunak a füstje még most is aggat a szemünknek D. 137. Majd lesz még a békára dér, akkor megszámolunk. D. 286., köd előttük, köd utánuk I. 309., úgy töltött külön pohárba neki, mint a kalitkás rigónak. Sz. 9., ürügyet keresel, hogy tágulhass a háztól! Sz. 14. Csak a lányról mondják, hogy megnő az, ha ágy alá dugják is. Nem is olyan bordába szőttek! Sz. 23., nagyon be volt — mint mondani szokták — biztosítva. Sz. 44. (=részeg volt). De anyámasszony nyelve! Tudom leszedi rólam a keresztvizet! Sz. 45. Majd meglátom, melyikünknel lesz előbb a se tücs-ki, se hajts-ki! Sz. 52., azzal az ágas-bogas seprűnyél eszetekkel Sz. 53., pennára is véteti Sz. 56. Kifürödsz keed a vagyonomból, kitud a házból! Sz. 61. Ne féltse kigyelmed az én hajamat! előbb elrágják a kigyelmed bajuszát az egerek Sz. 65. várakozásra venni valamit Sz. 67. = adósságra, hitelbe venni: De, aki várakozásra vesz, szeret is adós maradni Sz. 67., kivető állapotban van, mint az ablakfa Sz. 107., tövén akarta fogni a dolgot, azért egyenesen a paphoz ment Sz. 123., úgy összehuzza magát, mint akit a görös rántott össze Sz. 136., régen nem látott már templomot belülről. Sz. 144., még jobban kieresztette a sipját Sz. 146. Aztán öcsém, ha erre jár, van ám itt mindig egy kis lágy só és tört paprika Sz. 148., ha az tülednek indul, akkor ő hozzádra tart Sz. 251. Rohant rá, mint az áspiskigyó. Sz. 158. Eb kérdi — válaszolt a szomszéd Sz. 259., most gázolom a harmincadikat Ö. I. 33. = harmincadik évemben vagyok. De ugyan

mi a mentát óbégattok . . . ? Ö. I. 203. Hohó bátya, zabban vannak a lovak. Ö. I. 259. = baj van. Erre a szóra Péterrel felfordult a világnézet Ö. I. 362. = szédülni kezdett.

Metaforás szólások,

melyek csak szimbolumai annak a gondolatnak, melyet ki akarnak fejezni: Ennek megírtam az utlevelet. Gy. I. 23. Egy szép agár mégsem kanapé. Gy. I. 30. Más az agár, más a kanapé Gy. I. 40. Aki a nyulat teremtette, bokrot is majd csak teremt neki. Gy. I. 16., meg is nyújtotta az erszényt. Gy. I. 36., az bizony szégyenl más keze-lába lenni Gy. II. 49., volt a dolognak másik oldala is D. 106., ne hagyjon benne kő fölött követ D. 61. Most pedig, hogy az ő lábát szorítja a csizma, miért nem áll helyt ő kigyelme maga? D. 66., szélbe beszél kend D. 66. Ha már megfogta a madarat, meg is kellene koppasztani D. 86., szállást vett a némaság D. 111. Most a fekete barátok prédikálnak (értve az ágyukat) D. 130. . . . Az ám, de az ördög mérte, annak is elszakadt a lánc, mikor mérte. D. 141. (mikor kevesebbet mondanak mint amennyi); irmagul sem lehet egy kapafogható lelket találni D. 203. ki is rugtatott az igazságával, amint belépett D. 227. (= rögtön előadta a dolgot); csavart egyet a nyakravalóján D. 230. = fojtogatta. Mi haszna a vitézi süveg, ha üres a süvegalja. D. 234. Mindkettőnknek beletörött a kési, mert magunk dolgoztunk D. 244., még csak nem is pislantott tőle D. 263. A basa körül úgy is kezd már melegem lenni D. 267. Ha még a vér vízre nem fordula benned I. 286. Nem harapott volna annyi achív porba I. 428. = nem esett volna el; mindkettő elhányta már a csikófogat I. 516. Én sem jöttem ide egy általvetővel Sz. 68. Mélység kiált mélységet Sz. 77. = mélység mélység mellett van; most gázolja a negyedik korosztályt Sz. 110. Inkább a kalocsai kettős torony düljön el Sz. 113., nagyobb koncot kapott a nevető kedvük Sz. 121., arccal sem fordulnak a város felé Sz. 212. Hát-rább az agarakkal öcsém, mert végig nyujtalak! Ö. I. 130.

Eufemistikus káromkodások :

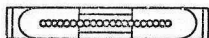
kuttya láncos milliomm schwarzzburg—sondershausen, sigmaringen, heckingen—teremtette! Gy. I. 27. Üsse meg a mézharmat az egész processzust! Gy. I. 198. Nohát akkor hordja el a kánya! Sz. 258.

Szülközódások:

Eb megy tovább Mohácsnál! D. 69. Mi az ördög bujt beléd! D. 112. Azt is a kánya higye ám! Sz. 23., kiásom a szemét, aki elvitte Sz. 54. Nohát akkor itt sülyedjen keed a lányával! Sz. 61., annak is jobb lenne malomkövet kötni a nyakára Sz. 102. Te réti féreg! Ö. I. 86. Inkábd ragadjon ínyemhez a nyelvem Sz. 270. Eb lesz miniszter, míg Bus Péter lehetek. Sz. 272.

Közbemondások:

Gombház, ha leszakad, lesz más Gy. I. 42. Kinek nem inge, ne vegye magára Gy. I. 64. A sok kicsi sokra megy. D. 148. Jótét helyébe jót várj! D. 246. Aki mit elgondolt, hajtsa is végre! D. 254. A fát se vágják le egy vágással. D. 266. Aki mit főzött, egye is meg. Aztán igyék is rá. D. 284. Legényembernek istállóajtóban az ágya Sz. 46. Aki a nyulat teremtette, bokrot is rendelt mellette Ö. I. 222. Asszonynak macskának otthon a helye. Ö. I. 392. Ne lujd, amí nem éget! Ö. II. 128.

Tartalomjegyzék.

	Oldal.
Bevezetés	
I. Hangtan — — — — —	7
II. Szóösszetétel — — — — —	8
III. Szóképzés — — — — —	14
IV. Szóragozás — — — — —	18
V. Mondattan — — — — —	21
VI. Szókincs — — — — —	27
1. Népnyelv, tájszók, népies szók — — — — —	27
2. Régi szavak — — — — —	36
3. Baksay, mint nyelvújító — — — — —	38
VII. A jelentés — — — — —	43
VIII. Népies szólások — — — — —	46

Nyelvészeti Füzetek (Mongrafiák gyűjteménye).

Egyenként kaphatók a Magyar Nyelvőr kiadóhivatalában.

	Kor.		Kor.
1. Simonyi Zs. <i>A magyar szörend</i>	1.50	37. Bacsó Gy. <i>Az adavideki nyelvújrás</i>	1.—
2. Simai Ö. <i>Márton J. mint szótárród</i>	1.50	38. Szabó S. <i>A szigetközi nyelvújrás</i>	1.—
3. Kocsis Lénárd, <i>A mondatrészek Brassai mondatelméletében</i> — —	1.50	39. Vikár B. <i>A regös ének</i> — — —	1.—
4. Simonyi Zs. <i>Tréfás népmesék és adomák. Nyelvjárási olvasókönyv</i>	1.50	40. Édes J. <i>A balatonfelv. népnyelv</i> —	1.—
5. Simonyi Zs. <i>Az új helyesírás szöv. és magyaráz.</i> Ara vászonborítékb.	1.50	41. Buzás Gy. <i>A németes összetét. tört.</i>	1.—
6. Rubinyi Mózes <i>Két tanulmány.</i> Grimm és Révai. A Mondolat	1.—	42. Fest R. <i>A hangátvet. a magy. ny.-ben</i>	1.—
7. Gombocz Z. <i>Nyelvtört és lélektan</i>	1.—	43. Galambos D. <i>Tanulmányok a magy. relativum monlattanáról</i> — —	1.—
8. Simonyi Zs. <i>Helyes magyarság</i>	3 —	44. Kräuter F. <i>A mássalhangzók hasonulása a magyarban</i> — — —	1.—
9. Varga I., Szabó D., Kertész M. <i>Nyelvújrási tanulmányok</i> — —	1.50	45. Pálfi M. <i>Kolozsvári glosszák</i> —	1.—
10. Nagy S. <i>A váci nyelvújrás.</i> — —	1.—	46. Melich J. <i>A magy. szótárród. I.</i> —	4.—
11. Simonyi Zs. <i>Elvonás (elemző szóalk.)</i>	1.50	47. Simonyi Zs. <i>Igenévi szerk. Ara füzve</i>	1.—
12. Székely A. <i>Alanytalan mondatamk alanyáról</i> — — —	1.50	48. Szabó L. <i>Nagykanizsai nyelvújrás</i>	1.—
13. Erdélyi L., Horger A., Szemkő A. <i>Nyelvújrási tanulmányok</i> — —	1.50	49. Laczkó G. <i>Játszi szóképzes</i> — —	1.—
14. Simai Ö. <i>Dugonics mint nyelvújító</i>	1.50	50. Klemm L. <i>Baróti Szabó Dávid nyelvúj. szempontból</i> — —	1.—
15. Simonyi Zs. <i>A nyelvúj. szótárród</i>	1.—	51. Batta B. <i>A mellékn. mond. nép. haszn.</i>	1.—
16. Berze Nagy I. <i>A hevesm. nyelvúj.</i>	1.50	52. Vass J. <i>Fejez a népny. mondattanáb.</i>	1.—
17. Beke Ö. <i>A pápavideki nyelvújrás</i>	1.—	53. Dénes Sz. <i>Kosuth a szónok</i> —	1.—
18. Gácsér J. <i>Telegdi Miklós nyelve kül. tekintettel a mondattanra</i> — —	1.—	54. Kulcsár Gy. <i>A magyaros írásm. főkérd.</i>	1.—
19. Valló A. Ágner L. Szenttamási J. és Stan V. <i>Kölcsönös hatások a hazai nyelvek közt</i> — —	1.50	55. Csüri B. <i>Teleki J. gróf mint nyelvész</i>	1.—
20. Szűcs I. és Gencsey I. <i>Nyelvj. tan.</i>	1.50	56. Madai Gy. <i>A hajduk beszéde</i> — —	1.—
21. Kertész M. <i>Analógia a mondat-szerkesztésben</i> — — —	1.—	57. Vass B. <i>A nagykörsi nyelvújrás</i>	1.—
22. Vértess J. <i>A gyermeknyelv hangtana</i>	1.—	58. Prohaszka J. <i>Petőfi költői nyelvének fősajátságai</i> — — —	1.—
23. Szegleti I. <i>A főnévi igenév Arany J.-nál</i>	1.—	59. Réthelyi Prikkel M. <i>Csuzy Zs. szavai</i>	1.—
24. Réger B. <i>A határozott névmutató</i>	1.50	60. Réthelyi Prikkel M. <i>Sándor István nyelvúj. tudománya</i> — —	1.60
25. Beke Ö. <i>Vogul határozók</i> — —	1.—	61. Viski K; Borbély I. <i>Régi szentír. ford.</i>	1.—
26. Oláh G. <i>A debreceni nyelvújrás</i>	1.50	62. Gesztesi Gy. <i>Csokonai és a ny. újítás</i>	1.—
27. Náday P. <i>A magyar népetimológia</i>	1.—	63. Csüri B. <i>Az íge</i> — —	1.—
28. Simonyi Zs. <i>Az íkes ragozás tört.</i>	1.—	64. Steuermann M. <i>A székely nyelvújrás szörendi sajátságai</i> — —	1.—
29. Böszörményi G. <i>A jánosfalvai nyelv.</i>	1.—	65. Horger A. <i>Egy ism. m. hangtörvény</i>	1.—
30. Geleji Katona I. <i>Magyar grammatikátska</i> — — —	1.—	66. Réthy Gy. A. <i>A térszíni form. nevei</i>	1.—
31. Teleky I. <i>A tárgyeset Arany J.-nál</i>	1.—	67. Damián I. <i>Adatok a m. román kölcsönhatáshoz</i> — — —	1.—
32. Viski K. <i>A tordai nyelvújrás</i> —	1.—	68. Simontfi J. <i>Az írod. szó története</i>	1.—
33. Beke Ö. <i>Kemenesalja nyelve</i> —	1.—	69. Viski K. <i>A szalontai nyelvújrás</i>	1.—
34. Horváth E. <i>A bakonyfalvi nyelvújrás.</i> (Térképpel) — — —	2.—	70. Molecz B. <i>Szörendi tanulmányok</i> —	1.—
35. Szolár F. <i>Jelentés tanulm.</i> —	1.—	71. Erdélyi L. <i>A HB. mint nyj. emlék</i>	1.50
36. Szeremley Császár L. <i>Jelent. tan.</i>	1.—	72. Hatvani J. <i>A Kazinczy-kódex nyj.</i>	1.50
		73. Wertner Mór <i>Névmagyarázatok I.</i>	1.—
		74. Kilár I. <i>Kódexaink nyelvi sajátságai</i>	1.—
		75. Kónsza S. <i>Nagybácson nyj.</i>	1.—
		76. Goriupp A. <i>Döbrentei G. nyelvúj.</i>	1.—
		77. Wertner M. <i>Névmagyarázatok II.</i>	1.—